

VUXENUTBILDNING OCH VALIDERING

VUXENUTBILDNING OCH VALIDERING

Under flera år och i en mängd olika rapporter har Integrationsverket konstaterat att vuxna utrikes föddas väg till arbete och egenförsörjning är för lång och för trasslig. Den består av många flaskhalsar och fallor innan man kommer dit man vill, om man nu någonsin gör det.

I följande två avsnitt beskriver vi problem och förbättringsmöjligheter längs två av dessa vägar, vägen genom den kommunala vuxenutbildningen och vägen genom validering.

Utrikes födda akademiker i den grundläggande vuxenutbildningen

Vägen genom vuxenutbildningen handlar om hur högt utbildade utrikes födda kan hamna i grundläggande vuxenutbildning, en utbildning som i första hand är avsedd för människor som av någon anledning har missat sin normala skolgång i den ordinarie grundskolan. Statistiken visar att en del av de högt utbildade utrikes födda fastnar i grundläggande vuxenutbildning i flera år, år av stor betydelse för deras inträde och avancemang på arbetsmarknaden. Ansvariga tjänstemännens förhållningssätt till kompetens förvärvad utomlands, otydliga regler inom vuxenutbildningen, bristande individuell studieplanering för studerande gör att högt utbildade hamnar i grundläggande vuxenutbildning och stannar där i flera år.

Hur kan vi komma till rätta med detta? Integrationsverket föreslår följande:

- Ett system för mottagande av högskoleutbildade bör inrättas där de nyanlända får möjlighet att identifiera sina mål för försörjning och integration

och där de får hjälp att välja strategier för att så snabbt och effektivt som möjligt uppnå dessa mål.

- Högskolekurser i svenska och eventuellt engelska anordnas för utrikes födda akademiker. En sådan högskolekurs ger högskoleutbildade per automatik den grundläggande behörighet i svenska och engelska som krävs för eventuellt fortsatta högskolestudier i Sverige.
- Kontrollen skärps av vilka som får studera på grundläggande vuxenutbildning.
- Studie- och vägledare med särskild kompetens på olika vägar för utrikes födda högskoleutbildade till utbildning eller arbete

Validering på gymnasienivå

Den andra vägen in på arbetsmarknaden är validering. Validering är en positiv åtgärd för individen som vill ha bekräftelse på sin kompetens som han eller hon har förvärvat antingen i skolbanken eller i arbets-, social- och fritidslivet. Det är också en positiv åtgärd ur ett samhällsperspektiv för att det handlar om att kunna ta till vara alla människors kompetenser. Att ta till vara det humankapital som finns i landet är den viktigaste förutsättningen för en hållbar ekonomisk tillväxt. Detta görs genom validering så länge kompetensen är förvärvad i Sverige. Är kompetensen förvärvad någon annanstans i världen blir det däremot osäkert om validering innebär bara en positiv åtgärd.

När man låter marknaden bestämma vilka kompetenser som ska valideras och när de mått man använder ofta är avsedda för kompetens förvärvad i Sverige, blir konsekvensen att validering av den »utländska« kompetensen inte blir en validering av reell kompe-

tens, utan validering av ett fragment av kompetensen. Dessutom kan en högre utbildning degraderas till en angränsande kompetens på lägre nivå för att passa in i marknadens behov och i de svenska måtten. En sjuksköterska med utländsk utbildning erbjuds t.ex. validering till undersköterska eller sjukvårdsbiträde.

Integrationsverkets förhoppning är att de varnings-signaler som verket skickar i detta avsnitt ska tas på allvar av ansvariga myndigheter och organisationer. Annars kan validering av kompetens förvärvad utomlands stjälpas och fördröjas utrikes föddas möjligheter att komma in på arbetsmarknaden.

Vad bör känneteckna en god validering? Integrationsverket föreslår:

- Utbildningsmyndigheterna bör samla, systematisera och sprida kunskap om utbildningar i de län-

der som utrikes födda kommer ifrån. Syftet är dels att åstadkomma en förändring i tjänstemännens och arbetsgivarnas syn på och förhållningssätt till kompetens förvärvad utomlands, dels att underlätta valideringsutförares arbete med validering av kompetens förvärvad utomlands.

- Validering av högskolekompetens förvärvad utomlands gentemot arbetslivet bör säkerställas genom ett ökat samarbete mellan högskolan och arbetsmarknaden.
- Effekterna av valideringsverksamheten bör utvärderas oftare.
- Kompetensutveckling bör erbjudas och kvalitets-säkringssystem bör inrättas för valideringsutförare.
- Utbildningsmyndigheterna bör få tillsynsansvar för valideringsverksamhet på alla nivåer.

UTRIKES FÖDDA AKADEMIKER INOM DEN GRUNDLÄGGANDE VUXENUTBILDNINGEN

Inledning

Varför hamnar utrikes födda akademiker i grundläggande vuxenutbildning och varför stannar de där så länge? Den frågan ska vi försöka besvara i detta avsnitt.

En förutsättning för Sveriges hållbara utveckling och tillväxt är bl.a. Sveriges förmåga att ta till vara det humankapital som finns i landet. En stor andel av de utrikes födda som bor i Sverige har en utländsk högskol utbildning (se Arbetsmarknad, avsnittet Kompetenslöseri). Man kan dock undra hur Sverige egentligen förvaltar denna resurs när en del högutbildade utrikes födda hamnar i grundläggande vuxenutbildning. Denna utbildning är avsedd för vuxna som har missat sin grundläggande utbildning i ungdomsskolan och för vuxna som saknar tillräckliga förkunskaper för att kunna läsa på gymnasienivå. Och varför stannar de högutbildade där i flera år?

I *Rapport Integration* 2003 framkom att ett stort antal utrikes födda med en eftergymnasial utbildning från hemlandet (823 personer) hade registrerats på grundläggande vuxenutbildning hösten 1997 och hade studerat där 5–12 terminer år 2002 (Integrationsverket, 2004).

Sammanfattning

Enkätundersökningarna och den kvalitativa studie vi genomfört pekar på följande huvudorsaker till att högskoleutbildade utrikes födda hamnar i grundläggande vuxenutbildning och stannar där länge.

Strukturella hinder leder till utbildningsfälla

I huvudsak handlar det om strukturella hinder i de svenska systemen för arbetsmarknad, socialförsäkring, utbildning och studiestöd. Dessa sammanflätade strukturella hinder i kombination med tjänstemännens ibland negativa föreställningar om utländsk utbildning och utländsk yrkeserfarenhet gör att människor hamnar i en utbildningsfälla som det ibland kan ta flera år att komma ur.

Att majoriteten av de studerande med utländsk högskoleutbildning som har hamnat och fastnat inom den grundläggande vuxenutbildningen är kvinnor tyder möjligen på ett bemötandemönster som missgynnar kvinnorna.

Vanföreställningar

Många av de studerande vill egentligen inte fortsätta studera eller komplettera sina högskolestudier. Helst vill de ha ett jobb. Ändå skickas de till grundläggande vuxenutbildning med föreställningen att det är den enda vägen för att uppnå grundläggande behörighet för högskolestudier. Felet här ligger i föreställningen att utländska högskolestudier och yrkeserfarenheter sällan duger som de är utan måste kompletteras och göras om i det svenska utbildningssystemet. Konsekvensen blir att en del högskoleutbildade per automatik skickas till skolan för att läsa mer svenska och få denna grundläggande behörighet.

Det verkar också finnas en föreställning både hos tjänstemän och studerande att grundläggande vuxenutbildning är en normal fortsättning på sfi-studier, även för högskoleutbildade.

Utestängning från arbetsmarknaden

Högskoleutbildade utrikes födda bOLLas ofta mellan olika myndigheter och olika insatser. Orsakerna är den stängda arbetsmarknaden och det arbetsmarknadsförsäkringssystem som är stängt för dem som aldrig har fått komma in på arbetsmarknaden i kombination med det otydliga regelverket inom vuxenutbildningen.

Myndigheterna och kommunerna vill minska de egna kostnaderna och ställer därför krav på egenförsörjning. Studier i flera ämnen tar längre tid och motiverar ett helt studiestöd. På det sättet slipper kommunerna introduktionsersättningarna eller försörjningsstödskostnaderna och vältrar i stället över dessa kostnader på studiestödssystemet. Konsekvenserna för individen kan bli förödande. Studier i flera år inom den grundläggande vuxenutbildningen kan leda till att individens reella kompetens försvagas. Många studerande med utländsk högskoleutbildning beskriver den dyrbara tid de förlorade i utbildningen när de har fått börja om från början.

Individens roll är oklar

Avslutningsvis har vi inte kunnat hitta några särskilda karaktäristika hos utrikes födda akademiker som

kan ligga bakom det faktum att de trots sin högre utbildning läser på en grundläggande nivå inom det svenska skolväsendet och att en del t.o.m. tillbringar flera år där. Däremot låter en del högskoleutbildade sig av olika skäl styras av tjänstemän och finner sig i systemet, bl.a. på grund av bristande information. Det förekommer också att de själva tycker att det är helt legitimt att läsa ämnen som de redan kan.

Vad är grundläggande vuxenutbildning?

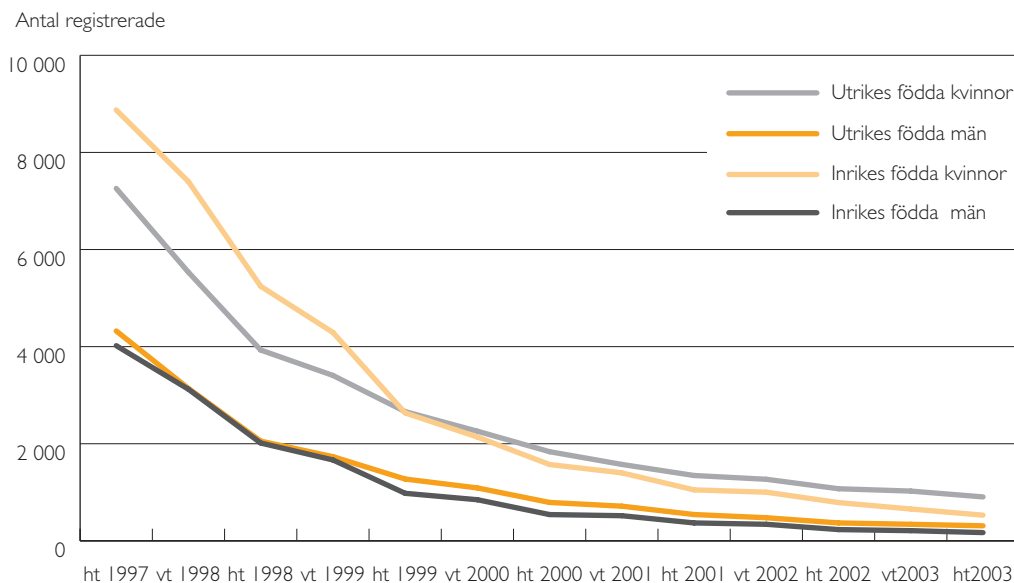
Grundläggande vuxenutbildning är den första etappen av den kommunala vuxenutbildningen (Komvux) som följs av gymnasial vuxenutbildning och påbyggnadsutbildning.

Grundläggande vuxenutbildning motsvarar hela grundskolan upp till årskurs 9. Grundläggande vuxenutbildning står öppen

för både svenskar och invandrare som har kortare utbildning än nio år eller som gått ut grundskolan och behöver komplettera eller repetera något ämne inför fortsatta yrkes- eller gymnasiestudier /.../ När eleven

DIAGRAM 1

Uppföljning av 1997 års inskrivna inrikes och utrikes födda män och kvinnor i grundläggande vuxenutbildning mellan åren 1997–2003.

KÄLLA: SCB samt Integrationsverkets egna bearbetningar

har sådana färdigheter i läsning, skrivning och räkning som normalt uppnås på grundskolans mellanstadium, skall undervisningen i grundvux för eleven upphöra. Detta gäller oberoende av vilka kunskaper eleven har i svenska språket (www.skolverket.se).

Enligt förordningen (1994:1462) anordnas grundläggande vuxenutbildning i ämnena svenska, svenska som andraspråk (påbyggnad till svenska för invandrare (sfi)), engelska, matematik, samhällskunskap, religionskunskap, historia, geografi, fysik, kemi och biologi.

Uppföljning genom statistik och kvalitativa undersökningar

För att få svar på varför förhållandevis många högskoleutbildade utrikes födda hamnar på grundläggande vuxenutbildning och varför de stannar där länge har vi gjort olika uppföljningar:

- Statistiska uppföljningar av personer som registrerades åren 1997 och 1998 som hade varit inskrivna 5 till 13 respektive 12 terminer år 2003 respektive 2004.
- En enkätundersökning riktad till alla högutbildade utrikes födda som registrerades för första gången i den grundläggande vuxenutbildningen år 1997 och som hade varit registrerade fem till 12 terminer fram till år 2002.¹
- En kvalitativ studie gjordes våren 2005 som bestod av intervjuer med högskoleutbildade utrikes födda studerande inom den grundläggande vuxenutbildningen i Malmö och Göteborg samt intervjuer med berörda tjänstemän inom arbetsmarknads-, utbildnings- och flyktingmottagningssektorerna. Inför intervjuerna skickades en enkät till samtliga högskoleutbildade utrikes födda inom grundläggande vuxenutbildning i Malmö och Göteborg. Undersökningen genomfördes av forskaren Marie Carlson, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.

¹ De statistiska register som används som underlag för våra undersökningar har visat en bristande överensstämmelse med varandra. Det föreligger därför en stor osäkerhet när det gäller exakta antal högskoleutbildade inom den grundläggande vuxenutbildningen under de undersökta åren. Men Integrationsverket bedömer ändå att det förefaller vara en hög överrepresentation av utrikes födda med högskoleutbildning inom grundläggande vuxenutbildning och en alldeles för hög andel som stannar där fem till 12 terminer.

Statistiska uppföljningar

Utrikes födda i grundläggande vuxenutbildning 1997–2003

Den statistiska uppföljningen av utrikes födda inskrivna vid grundläggande vuxenutbildning hösten 1997 gjordes för att se om det hade skett någon förändring mellan 2002 och 2003 och för att se hur många av dem som är kvar tretton terminer senare, dvs. 2003. Det är samma population som följs upp under åren 1997–2003. Detta innebär att dessa individer kan vara registrerade på grundläggande vuxenutbildning endast något år, flera år eller under hela uppföljningsperioden.

Statistiken visar att av inrikes födda män och kvinnor var 4 respektive 6 procent kvar i vuxenutbildningen höstterminen 2003. För utrikes födda män och kvinnor var siffran 12 respektive 7 procent.

Det finns inte uppgifter om utbildningsnivå för alla individer. Det finns dock inte några skillnader mellan individerna i denna population och individerna i bortfallet när det gäller kön, ålder, födelseland eller vistelsetid i Sverige.

DIAGRAM 2

Procentuell fördelning efter utbildningsnivå bland dem som var registrerade på grundläggande vuxenutbildning ht 1997, uppdelat på kön och ursprung.

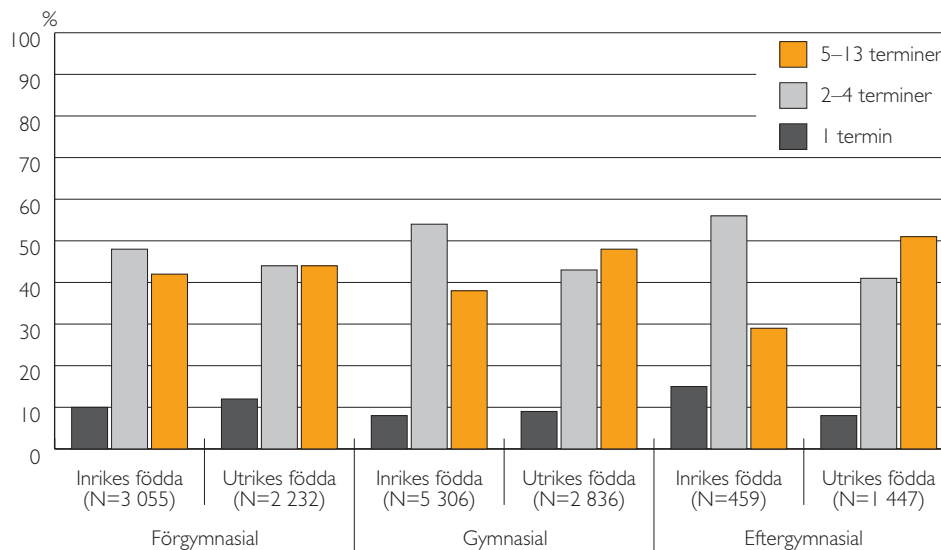
KÄLLA: SCB samt Integrationsverkets egna bearbetningar

Av de utrikes födda kvinnorna och männen registrerade inom grundläggande vuxenutbildning höstterminen 1997 hade 22 respektive 24 procent eftergymnasial utbildning.

Det anmärkningsvärda är att så många som sammanlagt 569 inrikes födda (varav 87 procent kvinnor) och 2 380 utrikes födda (varav 61 procent kvinnor) personer med eftergymnasial utbildning studerade

DIAGRAM 3A

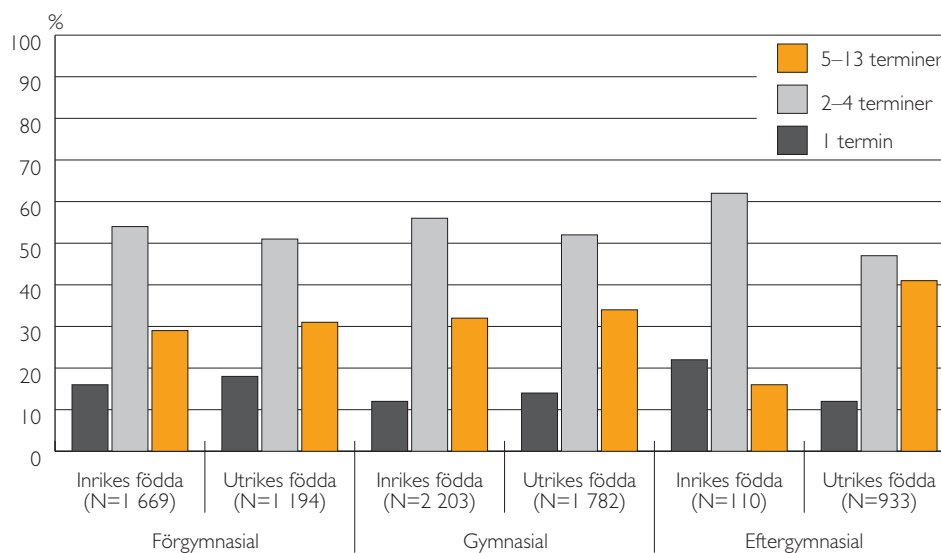
Procentuell fördelning av kvinnorna som var inskrivna på den grundläggande vuxenutbildningen år 1997, efter antalet registrerade terminer för åren 1997–2003

KÄLLA: SCB samt Integrationsverkets egna bearbetningar

DIAGRAM 3B

Procentuell fördelning av männen som var inskrivna på den grundläggande vuxenutbildningen år 1997, efter antalet registrerade terminer och utbildningsbakgrund för åren 1997–2003.

KÄLLA: SCB samt Integrationsverkets egna bearbetningar

mellan en termin och upp till 13 terminer på grundläggande vuxenutbildning mellan 1997 och 2003. 47 procent av de utrikes födda studerande med eftergymnasial utbildning var registrerade minst 5 terminer mellan 1997–2002 jämfört med 26 procent av inrikes födda.

Hittills har det saknats studier kring varför så många inrikes födda och utrikes födda med eftergymnasial utbildning läser vid grundläggande vuxenutbildning över huvud taget och varför så många fastnar där i flera år. Vi ville veta om just gruppen högskoleutbildade utrikes födda registrerade 1997 vid grundläggande vuxenutbildning på något sätt var en speciell grupp. För att få svar på denna fråga följde vi upp högskoleutbildade utrikes födda som registrerades vid grundläggande vuxenutbildning året därpå, dvs. 1998. Syftet var att kontrollera hur många av dem som fanns kvar efter fem terminer eller längre, höstterminen 2004.

Statistiken visar att av de utrikes födda som började på grundläggande vuxenutbildning höstterminen 1998 hade 21 procent eftergymnasial utbildning (varav 63 procent kvinnor). 14 procent av dem hade läst 5–12 terminer. Det är en tydlig minskning jämfört med dem som registrerades höstterminen 1997, där motsvarande andel var 41 procent. Varför det är så stor skillnad mellan registrerade år 1997 och år 1998 vet vi inte så mycket om.

Men trots den stora minskningen av andelen högskoleutbildade som är registrerade på grundläggande vuxenutbildning 1998 och som är kvar efter 5–12 terminer jämfört med dem som registrerades 1997 är det fortfarande anmärkningsvärt att så många som 14 procent av de högskoleutbildade utrikes födda är kvar inom systemet så länge.

Utrikes födda akademiker i grundläggande vuxenutbildning

1997–2002

Statistiken visar att en del utrikes födda akademiker befinner sig mycket lång tid i grundläggande vuxenutbildning, men statistiken ger inte svar på varför. Därför skickade vi i samarbete med Statistiska centralbyrån (SCB) en enkät till samtliga utrikes födda högskoleutbildade som var inskrivna 1997 inom grundläggande vuxenutbildning.

Enkäten vände sig till samtliga utrikes födda med en eftergymnasial utbildning från hemlandet som hade skrivits in i grundläggande vuxenutbildning sedan 1997 och som år 2002 hade studerat inom

grundläggande vuxenutbildning 5 till 12 terminer. Totalt omfattade undersökningen 834 personer.

Ett frågeformulär med 36 frågor skickades till dessa 834 personer. Frågorna handlade om utbildningen från hemlandet, om arbetslivserfarenhet från hemlandet och Sverige, deltagande i svenska för invandrare (sfi), kontakter med arbetsförmedlingen, upprättande av individuell handlingsplan respektive studieplan. Ett antal frågor berörde den grundläggande vuxenutbildningen – hur man fått information om den, varför man börjat studera, försörjning under studierna, praktik, vilka ämnen man läst samt nyttan av utbildningen.

Svarsfrekvensen var 64 procent. Bortfallsanalysen visade att det inte fanns någon nämnvärd skillnad mellan dem som hade besvarat enkäten och dem som inte hade besvarat den med avseende på kön, ålder, födelseregion och vistelsetid i Sverige.

Vilka akademiker studerar

på grundläggande vuxenutbildning?

Två tredjedelar av dem som har besvarat enkäten är kvinnor. Den största andelen i den undersökta populationen kommer från Europa utom EU-15² och Norden samt Asien. Svaren kommer övervägande från samma grupper (71 procent). De flesta har kommit till Sverige mellan åren 1992–1996. Det handlar alltså inte i första hand om nyanlända flyktingar och invandrare. De flesta har varit i Sverige 12–15 år. Den största enskilda språkgruppen är bosniska/kroatiska/serbiska och den näst största språkgruppen är de arabisktalande.

De flesta av de svarande finns inom ålderskategorin 25–44 år. De svarande 45–64 år utgör en femtedel av samtliga svaranden.

Tidigare utbildning

På frågan om den högsta avklarade utbildningen från hemlandet svarar 72 procent av männen och 68 procent av kvinnorna att de har universitetsutbildning från sitt hemland³.

2 EU-15 avser de 15 länder som var medlemmar i EU före utvidgningen den 1 maj 2004, dvs. Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Grekland, Irland, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Portugal, Spanien, Storbritannien, Sverige, Tyskland och Österrike.

3 Enligt registret skulle alla ha haft eftergymnasial utbildning. Om svaren i enkäten tyder på ett fel i registrering eller pga. en felställd fråga vet vi inte. En förklaring kan vara den tolkning som målgruppen gör av frågan om högsta avklarade utbildning från *hemlandet*. Alla har kanske inte genomgått gymnasieutbildningen och den högre utbildningen i sina hemländer, utan i ett tredje land eller t.o.m. i Sverige, och därav följer en viss förvirring i svaret.

De flesta av de svarande har en utbildning inom något av följande områden: samhällsvetenskap, beteendevetenskap och ekonomi, pedagogik eller lärarutbildning samt teknik, ingenjör- eller civilingenjör-utbildning.

Arbetslivserfarenhet från hemlandet och i Sverige

Nästan alla av dem som har svarat (85 procent) har arbetslivserfarenhet från sitt hemland och från Sverige. Det är inte några större skillnader mellan könen. Bland dem som har arbetslivserfarenhet har en stor del (40 procent) arbetat åtta år eller längre.

De flesta hade redan godkänt betyg i sfi

Majoriteten av de svarande, 94 procent, hade redan läst kursen svenska för invandrare (sfi) med betyget godkänd innan de kom till grundläggande vuxenutbildning, ganska jämnt fördelat mellan könen. Endast åtta personer avbröt sina sfi-studier på grund av att de hade fått arbete eller på grund av problem med barnomsorg.

Kvinnor i majoritet – ett utslag av felaktigt bemötande?

Majoriteten av den undersökta gruppen är kvinnor mellan 25 och 44 år. Att majoriteten av de studerande som har hamnat och fastnat i den grundläggande vuxenutbildningen är kvinnor kan säga någonting om synen på utrikes födda kvinnor och på deras kompetens. Detta kan innebära att det finns ett bemötandemönster som missgynnar kvinnor.

I Integrationsverkets uppföljning av introduktionen i kommunerna har vi flera gånger kommit fram till att kvinnor inte deltar i introduktionen i samma utsträckning som män. Se t.ex. *Introduktion för nyanlända invandrare – enkätundersökning 2004* (Integrationsverket 2005). Integrationsverket reser därför frågan om hur kommunernas handläggare egentligen bemöter utrikes födda och om det kan vara så att kvinnors och mäns könsroller inte i någon större grad ifrågasätts eller utmanas av det svenska samhället.

Inga tydliga tendenser i inriktningen

Avslutningsvis finns det inte något särskilt mönster som man kan peka på när det gäller utbildningens inriktning. De som har administrativa yrken kan ha svårt att få arbete direkt och kanske hänvisas de till eller väljer själva att gå om hela utbildningen. Det finns en stor andel studerande som har en yrkesutbildning inom pedagogik och teknik. Inom dessa områden råder det för närvarande brist på arbetskraft. De flesta är i en för arbetsmarknaden fördelaktig ålder och har yrkeserfarenheter både från hemlan-

det och från Sverige. Den stora majoriteten har läst svenska för invandrare med godkänt betyg.

Varför finns dessa akademiker inom den grundläggande vuxenutbildningen?

Vi ville veta vilka mekanismer som kan ligga bakom att utrikes födda högskoleutbildade hamnar och stannar i grundläggande vuxenutbildning mellan två och ett halvt år till fem år. För att få svar på våra frågor beställde vi en kvalitativ studie, utöver den nationella enkätundersökningen.

Undersökningen genomfördes av forskaren Marie Carlson vid Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, under våren 2005. Hon intervjuade 15 utrikes födda med eftergymnasial utbildning, 8 män och 7 kvinnor, som läser på grundläggande vuxenutbildning i Göteborg och Malmö. Inför intervjuerna skickades också en enkät med ungefär samma frågor som i den nationella enkäten ut till sammanlagt 413 högskoleutbildade utrikes födda som läser inom den grundläggande vuxenutbildningen i Göteborg och Malmö, oavsett hur länge de har studerat där⁴. Carlson intervjuade också 20 personer som arbetar inom området: skolledare, lärare och administrativ personal hos några olika utbildningsanordnare, likaså studie- och yrkesvägledare samt handläggare på arbetsförmedling och flyktingintroduktion.

Eget val

I den nationella och i den lokala enkäten i Göteborg och Malmö har 72 respektive 80 procent av de studerande som svar på frågan om varför de studerat/studerar på den grundläggande vuxenutbildningen angett att det är deras eget val. Betydligt fler kvinnor i den nationella enkäten anser att de själva valt att studera på den grundläggande vuxenutbildningen (77 procent bland kvinnor jämfört med 61 procent bland män). Svartalernativet »eget val« behöver dock inte utesluta att eget val har skett i samband med att de har hänvisats till den grundläggande vuxenutbildningen av olika tjänstemän.

4 Enkätsvaren och intervjuerna av de studerande och tjänstemännen från Göteborg och Malmö kommer att redovisas i den mån forskaren har redovisat resultatet i sin rapport *Högutbildade utlandsfödda i grundläggande vuxenutbildning – Praktik och policy i två kommuner*. Målgruppen för den studien är således inte exakt densamma som målgruppen för den nationella enkäten.

På frågan varför de har valt att börja i den grundläggande vuxenutbildningen anger drygt 45 procent både i den lokala och den nationella enkäten att de tror att det ska bli lättare för dem att få arbete eller att de ska klara sig bättre på den svenska arbetsmarknaden. På andra plats i den nationella enkäten kommer deras behov att få grundläggande behörighet till högskolestudier, medan de svarande i den lokala enkäten tycker att det är bäst att börja om från början.

En öppen kommentar i den nationella enkäten till frågan varför de känner sig tvungna att börja om från början lyder som följer:

Nästan alla invandrare är anvisade till grundläggande vuxenutbildning, alla tror att det är bra, vilka andra alternativ finns det annars? Ibland känns det som man är analfabet.

Bristande information

För att kunna göra ett aktivt val bör de studerande vara införstådda med vad den grundläggande vuxenutbildningen innebär som utbildningsform. På frågan om de studerande anser sig ha fått information om vad studierna ska leda till svarar drygt hälften i den nationella enkäten att de anser att informationen om syftet med studierna är mycket eller ganska bra.

I intervjustudien däremot kommer det fram att flertalet intervjuade studerande i verkligheten har vaga uppfattningar om vad grundläggande vuxenutbildning är för utbildning. En del deltagare verkar inte ha funderat över vad de har gett sig in på över huvud taget. En del blir även riktigt förvånade inför själva frågan om vad grundläggande vuxenutbildning är för något.

Varför börja om från grunden?

En del studerande uppfattar att de ämnen som de anser sig behöva läsa på grundnivå, t.ex. samhällskunskap, bör de läsa på grundläggande vuxenutbildning. Den uppfattningen delar studerande med en del av tjänstemännen. Det är märkligt att så få av de intervjuade tjänstemännen ifrågasätter att högskoleutbildade måste läsa ett ämne på grundläggande nivå i grundläggande vuxenutbildning. Det borde rimligen finnas en möjlighet för dem som har studievana att läsa ämnen från grunden även på gymnasienivå och med högre hastighet inom den kommunala vuxenutbildningen. Tiden är en mycket viktig faktor för högskoleutbildade utrikes födda. Ju längre tiden går medan de sitter i skolbänken, desto svårare för dem att få utöva sina yrken i Sverige.

Så här svarar en studerande som känner sig tvungen att börja från grunden i den nationella enkäten:

Jag har läst många år här i Sverige, från Grundnivå till Gymnasienivå, sen fick jag jobba som städerska. Man orkar inte när man är utbildad, det är därför jag fortsätter med en annan utbildning inom omvårdningsprogram /.../.

Carlson delar in de intervjuade studerande i huvudsakligen två grupper. En grupp gör ett aktivt val. Dessa personer är medvetna om de alternativ som står till buds och väljer det som passar dem bäst. Den andra gruppen är de som flyter omkring i systemet utan att riktigt ta egna initiativ. De låter sig i stället styras och fogar in sig i systemet. Carlson anger främst dem som har ett legitimationsyrke som exempel på den första gruppen. De ser målet tydligt framför sig. Den andra gruppen däremot talar ofta om att de har förlorat en del av sin tidigare yrkesidentitet och kanske den status de har haft i sitt hemland.

Så här systematiskt skriver en studerande i en kommentar i den nationella enkäten:

Jag kan nämna minst tre anledningar varför personer med eftergymnasial utbildning från hemlandet söker sig till grundläggande vuxenutbildning:

Utbildning och arbetserfarenhet från hemlandet (utanför EU) betyder nästan ingenting på arbetsmarknaden, om man inte kan understryka sin utbildning med olika svenska betyg. /.../

Ofta räcker det inte alltid med översatt högskolebetyg från hemlandet för att komma in direkt till svenska högskolan, de accepterar inte alla betyg. Därför är man tvungen att plugga först på mer grundlig nivå.

»Jag studerar« låter mycket mer stolt än »arbetslös« i det svenska samhället. Får man inte jobb – studerar man.

Grundläggande vuxenutbildning som direkt skolspår efter sfi

Kursen svenska som andra språk inom den grundläggande vuxenutbildningen betraktas som en påbyggnadskurs av svenska för invandrare (sfi). Därför verkar det finnas en uppfattning hos såväl studerande som tjänstemän att den normala vägen för att bättra på svenskkunskaperna, är den grundläggande vuxenutbildningen, oavsett de sfi-studerandes utbildningsbakgrund.

Enligt Carlsons intervjustudie är både tjänstemän och utrikes födda högskoleutbildade studenter av uppfattningen att vägen till grundläggande vuxenutbildning har varit ett direktspår från sfi-studierna. Det gäller i synnerhet om man har haft för avsikt att fortsätta studera eller komplettera sina studier. Tjän-

temän och studerande verkar vara överens om att grundläggande vuxenutbildning är en naturlig fortsättning på sfi för i första hand dem som vill fortsätta att läsa svenska. Det verkar som om de studerande tycker att det är ett självklart val för högutbildade att det är just grundläggande vuxenutbildning som gäller efter sfi. Av intervjuerna framkommer det att de studerande själva också ger sådan information till andra studerande.

Förlängning av sfi?

En del av de intervjuade studenterna tror att grundläggande vuxenutbildning helt enkelt är en förlängning av sfi. I både Göteborg och Malmö krävs betyget D⁵ i sfi för att den studerande ska bli antagen till grundläggande vuxenutbildning. Detta trots att kursplanen för svenska för invandrare gör det möjligt för deltagarna att kombinera eller integrera kurser inom sfi med studier i grundläggande eller gymnasial vuxenutbildning, praktik, förvärvsarbete eller annan selsättning (se www.skolverket.se, kursplan för sfi). Så här kommenterar en studerande denna fråga i den nationella enkäten:

Jag skulle föreslå att man kunde studera andra ämnen vid sidan om SFI. Det händer att man inte får studera vid komvux innan man har läst färdigt SFI. Det här tycker jag är ett hinder mot nysvenskarnas framtid i det här landet.

I Skolverkets *Inspektionsrapport 2005:72 – Utbildningsinspektion i Göteborgs kommun – Vuxenutbildningen* kritiserar verket Göteborgs vuxenutbildningsförvaltnings webbplats. Där ställer man krav på förkunskaper för att delta i svenska som andra språk inom den grundläggande vuxenutbildningen. Lärarna som intervjuas försäkrar att studerande får information om vad den grundläggande vuxenutbildningen är för skolsystem genom att förklara den s.k. sfi-trappan. Först är det svenska för invandrare och nästa steg är svenska som andra språk på grundläggande vuxenutbildning som kan vara en till tre terminer. Därefter kommer gymnasienivå i svenska A och B som krävs för högskolestudier. Vägen dit verkar ta minst några år.

Varför läsa om ämnen som de redan kan?

Av olika skäl läser studerande även andra ämnen än de ämnen som är nödvändiga för att få grundläggande behörighet för högskolestudier, dvs. svenska

och engelska. En del läser t.ex. matematik på grundläggande vuxenutbildning trots att de har högskoleutbildning. En av dem är t.o.m. lärare i just matematik. Hennes skäl att läsa matematik på grundläggande nivå är att få lära sig mer svenska. Hon läser matematik för att kunna »mattespråk«, som hon uttrycker det i intervjun. Men de som behöver matematikterminologin skulle kunna få den redan i sfi-undervisningen. Svenska för invandrare ska enligt kursplanen vara anpassad till individens behov och förutsättningar. Detta perspektiv betonas ännu mer i regeringens proposition *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik* (2005/06:2). I propositionen står att målsättningen för svenskundervisning för invandrare

är en språkutbildning av hög kvalitet som i än större utsträckning än i dag ska anpassas bättre efter varje individs behov och förutsättningar (ibid. sid. 49).

Liknande motiv som att lära sig terminologin har de studerande när det gäller att läsa andra ämnen på grundläggande vuxenutbildning, t.ex. samhällskunskap och historia.

Intervjuerna och kommentarerna i enkäten indikerar att högskoleutbildade utrikes födda troligen upprepade gånger från olika håll har fått höra att de studier de har bedrivit i sina hemländer inte är värda mycket i Sverige och att det bara är svenska utbildningar som gäller i Sverige. Målgruppen har så småningom anammat detta som en sanning och använder det som logiskt skäl för att börja om från början. »Det är ändå svenska utbildningar som gäller när man söker jobb«, säger en dataingenjör från Irak i en intervju.

Språket som drivkraft

De flesta svarande i den nationella enkäten (93 procent eller 500 personer) med jämn könsfördelning anger att de har läst svenska som ämne. De flesta av dem har läst 2 eller 3 kurser, ett fåtal anger att de har läst mer än 4 kurser i svenska. 29 personer har läst 5–6 kurser i svenska och enstaka personer från 7 till 16 kurser. I Göteborg och Malmö är det 81 procent av de studerande som läser svenska.

Det finns olika skäl till att man vill läsa svenska på grundläggande vuxenutbildning. Studier i svenska ger betyg och därmed grundläggande behörighet för högskolestudier. Språkstudierna i svenska anses också förbättra möjligheterna till arbete. Därutöver verkar det som om studierna i grundläggande vuxenutbildning innebär en chans till språkpraktik. De svarande påtalar sina svårigheter att få tala svenska i andra sammanhang utanför skolan. En del efterlyser

5 Kurs D är den avslutande kursen i sfi-undervisningen.

svenska studerande så att de kan utvidga kontaktytorna för språket utöver sina kontakter med de yrkesverksamma i skolan. Det tycks finnas vad Carlson kallar för »sociala tomrum« när det gäller de utrikes föddas möjligheter att praktisera svenska.

Alla har inte möjlighet att få språkpraktik inom introduktionen av nyanlända flyktingar och invandrare. Integrationsverkets senaste uppföljning av introduktionen visar att nästan hälften av personerna i uppföljningen inte har fått någon praktik alls. 25 procent har deltagit i någon form av varvad språkpraktik, men endast 6 procent har regelbundet varvat språkinläringen med språkpraktik (Integrationsverket, 2005).

Flera av de studerande har i intervjuerna angett sina fortsatta behov av strukturerad språkundervisning för att förbättra sina svensk-kunskaper som skäl till att de studerar på grundläggande vuxenutbildning.

Grundläggande behörighet för högskolestudier

Slutsatserna från enkäten och intervjuerna visar att de myndigheter som högskoleutbildade utrikes födda kommer i kontakt med verkar ta för givet att det första högskoleutbildade utrikes födda behöver göra är att skaffa sig grundläggande behörighet för högskolestudier. Det gäller oavsett vad de har för planer för framtiden i Sverige och oavsett ålder eller yrke.

Talet om behov av behörighet i Svenska B och engelska A på gymnasienivå verkar ha stor genomslagskraft och påverkar attityder och förhållningssätt hos såväl skolans personal som de studerande, menar Carlson. Samtidigt skulle det stora flertalet studerande hellre ta ett arbete om de hade möjlighet till det.

I den nationella enkäten svarar 79 procent med ganska jämn könsfördelning att de har läst engelska som ämne, men de flesta har bara läst två kurser (25 procent) eller en kurs (19 procent). I intervjustudien framkommer också att studier inom grundläggande vuxenutbildning och sedan inom gymnasial vuxenutbildning verkar vara så gott som den enda vägen för en högutbildad som vill komplettera sin utbildning på högskolan.

Tisus-testet⁶ nämns av utbildare och vägledare i intervjuerna som ett alternativt, men svårare sätt, att skaffa sig behörighet. Deras uppfattning är att det är alltför få utrikes födda akademiker som klarar detta

6 Tisus är ett behörighetsgivande test i svenska språket. Det är avsett för studenter med utländsk gymnasieutbildning som planerar att söka till akademiska studier i Sverige och som saknar betyg i svenska. Avgiften för Tisus är 1 600 kronor för helt prov, och 600 kronor för restprov

test. Integrationsverket har inte kunnat finna något belägg för denna uppfattning. Testet är ju avsett för dem som har lärt sig svenska, t.ex. via sfi-undervisningen, men som saknar formell behörighet.

Det finns även vissa behörighetsgivande kurser som anordnas på högskolor för högskoleutbildade, men antalet utbildningsplatser är begränsat och täcker inte hela behovet.

Så kommenterar några studerande detta i den nationella enkäten:

Värdering av min akademiska examen var inte värd något. Jag har skickat den så många gånger men om på samma arbetsplats konkurrerar en fransk med svensk gymn.utb. jag hade inte någon chans alls. Så det var anledningen som gjorde att jag började från början och fick klara min utbildning som leg.redovisningskonsult. Det är inte någon högre utbildning utan påbyggnad. utb./.../. Det räcker med utbildning för min del, jag kan inte gå i skolan hela mitt liv. Det är orättvist eller hur??

Det känns onödigt för mig att läsa de grundläggande kurser men jag måste göra det för att gå in på universitetet.

Jag tycker det är onödigt att studera så många kurser i grundläggande nivå för invandrare som har redan högskolans betyg från sina hemländer. Det räcker med SFI sedan Svenska A och B i gymnasienivå. Jag personligen är besviken att jag har förlorat mycket tid som 3–4 terminer.

Ekonomiska skäl

Ett skäl som både de studerande och tjänstemännen anger för att läsa flera ämnen på grundläggande vuxenutbildning är att få ihop tillräckligt antal studiepoäng för att kunna få ut ett maximalt studiestöd. Frågan är om det är individen själv som väljer att få ut ett maximalt studiestöd eller om det är ett krav från kommunen som ser det statliga studiestödet som ett alternativ till t.ex. försörjningsstöd.

De ekonomiska premisserna verkar ha en stor betydelse för hur studierna utvecklas för den enskilde. Enligt den nationella enkäten är det få studerande som anger ekonomin som huvudskälet till att de valt att studera på den grundläggande vuxenutbildningen. Däremot talar en del av de intervjuade tjänstemännen om ett tvingande system. De som får försörjningsstöd tvingas läsa på grundläggande vuxenutbildning som en form av sysselsättning för att kunna få försörjningsstöd.

De studerande har varierande försörjningskällor under studietiden: försörjningsstöd, studiestöd, studiemedel, eget arbete eller en kombination av dessa.

Drygt 50 procent av dem som i den nationella enkäten svarat på frågan om hur de försörjer sig under studierna anger att de har haft studiebidrag, 46 procent av männen jämfört med 61 procent av kvinnorna. 38 procent av de svarande har försörjt sig på studielån, 35 procent av männen och 39 procent av kvinnorna.

Det är alltså knappt 50 procent som försörjer sig på studiebidrag och 38 procent på studiebidrag kombinerat med studielån. Studiemedel beviljas för högst 80 veckors studier på grundläggande nivå och för 80 veckors studier på gymnasial nivå. CSN kräver helhetsstudier för att studerande ska få maximalt studiebelopp. Detta kan förklara varför studerande läser andra ämnen tillsammans med svenska och eventuellt engelska på grundläggande nivå, trots att man har utbildning i dessa ämnen från sina hemländer.

En fråga som uppstår här är om studerande som är arbetslösa eller som fortfarande befinner sig utanför arbetsmarknaden tvingas att försörja sig på studiebidrag och därmed har krav på sig att bedriva heltidsstudier för att dryga ut bidraget. Intervjuszvaren från tjänstemännen pekar i den riktningen, såväl i Göteborg som i Malmö.

Kraven på försörjning under studierna verkar dock enligt Carlson variera från en kommun till en annan och från en stadsdel till en annan och till och med mellan olika handläggare i samma stadsdel.

En lärare menar att handläggare som kräver någon typ av sysselsättning för arbetslösa socialbidragstagare kan tvinga elever till skolan. Studierna då blir ett sätt att försörja sig.

De studerande verkar bli utsatta för olika tvingade mekanismer: reglerna hos CSN, olika traditioner på olika socialkontor och hur utbildningen organiseras. Bilden av möjligheterna till försörjning under studierna på grundläggande vuxenutbildning tycks, enligt Carlson, vara ganska diffus. Både studerande och yrkesverksamma i Göteborg och Malmö har en oklar bild av vilket regelverk som gäller. Det är frågan om att olika organisationer är inblandade med delvis olika regelverk och synsätt.

Så här kommenterar några studerande detta i den nationella enkäten:

.../ Eftersom jag kunde försörja mig med studielån var jag tvungen att läsa kurser som var inte så nödvändiga för mig. Jag är civilingenjör i elektronik, men omskolade mig till gymnasielärare i tekniska ämnen/matematik. Fick jobb direkt efter avslutade studier, men bara i grundskolan. Engelska A som krävs till att läsa på uni-

versitet var det största hinder. Jag har tyska som andra språk.

Min socialhandläggare tvingade mig att låna pengar från CSN direkt efter SFI, det var en kurs som hette påbyggnadskurs för att förbättra svenska språket./.../. I slutet fick jag skuld, jag känner mig besviken och lurad det är så mycket orättvis, jag var sjuk och mår dåligt. Har två barn jag visste inte att man blir lurad av myndigheterna till nu jag håller och betala till CSN! Efter 18 år i Sverige jag har ingenting, bara skuld onödigt inget jobb, sjuk och skuld! Det är synd!

Bristande information

Enkätsvaren och intervjuerna pekar på att en del av de studerande inte har fått information om vad grundläggande vuxenutbildning är för slags utbildningssystem. En del har svårt att få till stånd en översättning eller värdering av tidigare betyg. Andra är inte alls informerade om sina möjligheter till validering. Många högskoleutbildade klagar över att deras tidigare utbildningar och erfarenheter inte räknas. Detta är också ett återkommande tema i den del av enkäterna, både den nationella och den lokala, där möjlighet ges till öppna svar.

Utifrån intervjuerna drar Carlson slutsatsen att de som har legitimationsyrken (t.ex. vårdyrken) verkar vara mer på det klara med vad syftet är med studierna inom grundläggande vuxenutbildning. De tycks vara mer informerade än andra grupper.

Hur tas informationen emot?

Intervjustudien pekar också på att det inte är helt klart för tjänstemännen hur information om olika studieformer och studievägar förmedlas. En skollära menar att tjänstemännen förutsätter att de studerande själva vet varför de har sökt till utbildningen och vad syftet är. De studerande menar att de har fått information men att de har fått denna information på så pass tidigt stadium att de inte riktigt har kunnat uppfatta innehållet i den. De är heller inte riktigt klara över vem de har fått informationen av. Enligt den nationella enkäten har drygt var femte studerande inte fått någon information alls.

Intervjuerna och dokument som studerats visar att möjligheten för studerande att få studie- och yrkesvägledning är starkt begränsad i både Göteborg och Malmö.

Så här kommenterar studerande detta i den nationella enkäten:

Jag tycker att när man kommer till ett nytt land behöver man mycket information innan man tar ett steg och det hade jag inte fått .../ – fast jag har läst 16 år i mitt

land och försökt göra mitt bästa i Sverige, ändå har jag inte fått viktigt jobb. Skälet är brist på information som lett till fel planering. Alla mina försök har inte lett till något resultat.

För mig har det tagit över 5 år och ingen sagt ett enda ord om hur man skulle börja läsa och komplettera sina behörigheter. Ingen sade ett enda ord att det fanns en kurator och hur denna kurator skulle kunna hjälpa till /.../.

Att börja om från början

I enkätsvaren i Göteborg och Malmö säger ca 40 procent av dem som själva valt att studera på grundläggande vuxenutbildning att de gjorde detta val därför att de ville börja om från början. Både studerande och tjänstemän uttrycker tillfredsställelse över att få repetera de tidigare kunskaperna genom att börja om från början. Detta »repetitionstänkande«, som Carlson kallar det, verkar få stöd hos tjänstemännen.

Samordningssvårigheter

De negativa samordningseffekterna som uppkommit genom decentraliseringen av den kommunala vuxenutbildningen gör att studerande kan söka flera kurser samtidigt och ibland kurser som de redan har gått men inte var nöjda med resultatmässigt. En utbildningsadministratör i Malmö säger i en intervju:

Det är många som snurrar runt. De byter skola, provar många olika saker.

Bristande kunskaper om utbildningsutbudet hos de olika utbildningsanordnarna förvärrar saken. Detta begränsar tjänstemännens möjlighet att hänvisa studerande till alternativa studievägar. Bristande eller missvisande information om olika studievägar är ett av de skäl som gör att högskoleutbildade hamnar eller väljer att studera på grundläggande vuxenutbildning.

Carlson kommenterar att talet om att »börja om från början« är ett organiserande begrepp i de samtal som förs. »Begreppet är påtagligt närvarande i det tänkande och handlande som kommer till uttryck« (ibid.). Några kommentarer i den nationella enkäten med vilka några studerande uttrycker sin frustration:

Akademiker från andra länder är inte sämre än svenska högutbildade. Innan man kommer på det, lyckas man aldrig med sin politik, integration o.s.v. Man känner sig värdelös och diskriminerad mot när man flyttar till Sverige. /.../ Det skulle vara bara komplettering, inte 5 års studier, som det varit i mitt fall. 5 långa år i skolbänken mellan förtvivlan och uppror. Nästan 5 år borta från arbetsliv /.../.

Jag är mycket missnöjd med arbetsförmedlingens sätt och bemötande. Trots att jag har högskoleexamen från /.../ och har arbetat i 4 år som kemilärare vid medicinskt institut i /.../, tvingades jag börja mina utbildningar från noll (1 år SFI, 3 år Komvux, och nu är det tredje året på universitetet).

Om man kommer till Sverige med 2–3 år högskoleutbildning från sitt hemland, varför måste man börja från noll på KOMVUX? Varför inte ge möjlighet att börja från noll på universitetet istället?

Synd att jag inte fick en riktig värdering av min utbildning från hemlandet. Det kunde spara mig minst 5 års utbildning och arbetssökande! Istället fick jag börja om från början – grundskola à gymnasiet à KY-utbildning à Örebro Universitet /.../

Jag har bott i Sverige i elva år. Hela tiden har jag gjort allt för att höja min kunskap och kompetens för att få något jobb som motsvarar min utbildning från hemlandet. Förutom SFI har jag avslutat utbildningen i svenska språket på gymnasienivå med välgodkänt som betyg (svenska som andra språk). /.../ Jag är diplomerad jurist och har jobbat i tretton år på ett företag i mitt hemland. I Sverige har jag aldrig fått något jobb i närheten av min utbildning /.../.

Institutionella strukturer påverkar individens val

Carlson hänvisar till den infrastruktur som bör finnas i alla kommuner för att stödja vuxnas lärande och som innehåller olika instrument, bl.a. individuell studieplan, vägledning och validering. I policyskrivningen för *Vuxnas lärande* står att för en fungerande infrastruktur krävs det en utvecklad samverkan mellan olika aktörer i kommunen. Den institutionella verksamheten kring utrikes födda studerande framstår som ganska komplex med en mängd olika aktörer.

Carlson menar att studerande vid grundläggande vuxenutbildning möter en mängd tjänstemän vid olika institutioner. Dessa personer har delvis olika uppdrag och har skilda regelverk att rätta sig efter. De kan ibland framstå som grindvakter. Trots att intervjuerna visar att de studerande har haft lite kontakt med arbetsförmedlingen, verkar de uttalanden som arbetsförmedlingen tillskrivs, om t.ex. utbildningsbehov och språkkrav, ha stor betydelse för de studerandes val av utbildningsform och kurser.

Utbildningsanordnarna

hoppas över den individuella studieplanen

I policytexter ges den individuella studieplanen en stor betydelse som ett styrdokument och ett stöd i praktiken. Planen ska inrättas av en studievägledare tillsammans med individen. Carlson konstaterar att

den individuella studieplanen är obligatorisk i teorin men sällan upprättas i praktiken. Detta har vi redan pekat på i *Rapport Integration 2003*.

Så många som 68 procent av de svarande i den nationella enkäten har inte upprättat en individuell studieplan tillsammans med sin utbildningsanordnare. Av dem som har upprättat en individuell studieplan är det 49 procent som tycker att innehållet i studieplanen är ganska bra. I den lokala enkäten uppger 43 procent att de har upprättat en studieplan.

Av de 15 intervjuade studerande är det bara 3 som har en individuell studieplan, varav endast en av dem är nöjd med hur planen används. Intervjuerna visar också att de flesta har en vag uppfattning om den individuella studieplanen. Det är oklart också för deltagarna vem planen är till för, hur den kan användas och vem som egentligen ska handha dokumentet.

En studie- och yrkesvägledare ifrågasätter nyttan av studieplanerna. En del studie- och yrkesvägledare tror att studieplanen är en frivillig åtgärd för studerande. Andra ifrågasätter denna frivillighet och tycker att det självfallet borde finnas en individuell studieplan för varje elev. En del menar att det är en resursfråga med stora praktiska problem.

Carlson konstaterar att kommunerna har alltför många studerande och alltför få studie- och yrkesvägledare för att de ska kunna upprätta individuella studieplaner för alla elever. Hos en utbildningsanordnare finns endast en studie- och yrkesvägledare för 4 000 studerande.

Carlson undrar hur ansvariga tjänstemän, utan individuella handlingsplaner med det stora antalet elever, skulle kunna vara medvetna om varje individs mål med studierna.

I Göteborg verkar det vanligare med ett mer aktivt bruk av individuell studieplan, konstaterar Carlson efter det att hon studerat grundläggande vuxenutbildning i Göteborg och Malmö. Men samtidigt verkar det som att planer inte i första hand används för en långsiktig planering utan endast fokuserar på vilka kurser som ska läsas under den närmaste tiden. Planerna används också för registrering av studieresultat.

Otydligt regelverk

Flera intervjuade tjänstemän berättar om varierande studiehastighet i den grundläggande vuxenutbildningen. Man talar om »normalspåret«, »intensiven«, »en-terminare«, »två-terminare« eller »tre-terminare«, beroende på hur snabbt de studerande förväntas klara av svenska som andra språk. Däremot är tjänstemännen inte alls klara över själva testningen och sorteringen för nivåplacering inom den grund-

läggande vuxenutbildningen. Sammansättningen av studerande anses vara alltför grov, men lärarna har ett visst handlingsutrymme till sitt förfogande för att göra de förändringar som behövs så att en person kan hamna på rätt nivå. Hur mycket lärarna använder sig av denna möjlighet varierar och i detta sammanhang verkar de studerandes inflytande inte vara stort. I intervjuerna påtalar de studerande den stora kunskapspridningen i den egna gruppen. De efterlyser en grupsammansättning med enbart högt utbildade.

Det är en splittrad bild som framträder i intervjuerna om den grundläggande vuxenutbildningen, konstaterar Carlson. Både studerande och tjänstemän är oklara över vilka regelverk som gäller för verksamheten och kringverksamheterna. Då är det inte konstigt att de studerande inte får den vägledning och upplysning som de behöver för att kunna välja den kortaste och mest effektiva vägen för att uppnå sina mål.

I intervjustudien framkommer att det inte råder någon helhetssyn kring den grundläggande vuxenutbildningen, varken i Göteborg eller Malmö. Det verkar också saknas en samlad styrning. Att det i båda kommunerna är olika utbildningsanordnare som bedriver grundläggande vuxenutbildning ger en splittrad bild av verksamheten och försvarar framväxten av en sammanhållen vuxenutbildning med gott samarbete mellan aktörerna.

Bristande parallellitet i utbildningssystemen

Enligt kursplanen för svenska för invandrare (sfi) gör kursplanesystemet det möjligt för deltagarna att kombinera eller integrera kurser inom sfi med studier i grundläggande eller gymnasial vuxenutbildning, praktik, förvärvsarbete eller annan sysselsättning. I regeringens proposition *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik* (2005/06:2) står det:

Utbildningen i svenska ska kunna bedrivas parallellt med andra aktiviteter såsom arbetslivsorientering, validering, praktik eller annan utbildning samt att den studerade ges möjlighet att öva det svenska språket i arbetslivet. (ibid. sid. 49)

Intervjustudien visar att studerande sällan kombinerar sina studier med studier på högre nivåer. Detta bekräftas av Integrationsverkets uppföljning av nyanlända invandrades introduktion (Integrationsverket, 2005). Där framgår att endast 14 procent har fått en kompletterande grundskoleutbildning under introduktionen, 9 procent har kompletterat sin gymnasieutbildning och endast en procent har kompletterat sin högskoloutbildning under perioden.

Studering med högskoleutbildning, vars kunskaper i svenska bedöms som bristfälliga, får läsa även andra ämnen som de egentligen redan har reell kunskap i på grundläggande nivå. Detta kan signalera att det är helt naturligt att börja om från början inom ett ämne som man egentligen behärskar. Saknar en studerande dokument på sin akademiska utbildning får han eller hon vanligen börja om från början. Det gäller i synnerhet om personen inte får någon information om möjligheterna till validering och tillgodoräkning vid något lärosäte.

Vilken roll har arbetsförmedlingen?

I den nationella enkäten anger så många som 61 procent att de har varit i kontakt med arbetsförmedlingen under de senaste tre åren. I den lokala enkäten nämner dock fler att de har varit i kontakt med arbetsförmedlingen, bl.a. när det gäller översättning av betyg, validering osv.

Intervjustudien visar att det saknas ett strukturerat samarbete i Göteborg och Malmö mellan arbetsförmedlingen och utbildningsanordnarna inom den grundläggande vuxenutbildningen. Men behovet av att utveckla och fördjupa samverkan påtalas av olika intervjuade tjänstemän. Samarbetet sker mer på individuell nivå än på strukturell nivå. Enligt Integrationsverkets uppföljning av nyanlända invandrades introduktion (Integrationsverket, 2005) samverkar inte kommuner och arbetsförmedlare om alla personer i introduktionen. För 48 procent av kvinnorna som ingick i uppföljningen och 31 procent av männen sker ingen samverkan med arbetsförmedlingen.

Flertalet av de intervjuade har varit hos arbetsförmedlingen men inte blivit kallade till ett återbesök. Trots detta verkar arbetsförmedlingen närvara som en påtaglig aktör i vuxenutbildningens vardag. Många i intervjuerna hänvisar till arbetsförmedlingens uttalande om utbildningsbehov, i synnerhet om behov av kunskaper i svenska språket. Detta påverkar självklart hur mycket och vad de studerande väljer att läsa.

Enligt Carlson menar flera intervjuade tjänstemän att enskilda handläggare på arbetsförmedlingar kan använda sin formella rätt att direkt föreslå olika slags åtgärder, t.ex. mer svenskutbildning, utan att först analysera förutsättningarna i varje enskilt fall närmare. Många intervjuade tjänstemän undrar vilken kompetens en arbetsförmedlare besitter för att kunna bedöma språkkunskaper och vilka föreställningar som denne ger uttryck för i sin bedömning.

Carlson hänvisar till vad Inger Lindberg (2001) har konstaterat om att de ökade språkraven på arbetsmarknaden kan användas för att legitimera särbehandling och ren diskriminering. För höga krav på

svenskkunskaper kan utestänga utrikes födda från att vara aktivt arbetssökande. Som studerande på grundläggande vuxenutbildning kan man bli registrerad i arbetsförmedlingens register under kategori 14, dvs. en restkategori för dem som arbetsförmedlingen anser inte står till arbetsmarknadens förfogande (se Arbetsmarknad, avsnitt Fungerar arbetsmarknadspolitik för utrikes födda?), trots det faktum att individerna själva vill stå som aktivt sökande.

Arbetsförmedlingens sätt att arbeta kan uppfattas av de intervjuade som att man utestänger dem från möjlighet till arbete och i stället ökar deras beroende av utbildningssystemet. Så här kommenterar en studerande i den nationella enkäten kontakterna med arbetsförmedlingen:

Jag är mycket besviken på arbetsförmedlingen och den arbetsmarknadspolitik som bedrivs. VHS har utvärderat mitt avgångsbetyg från universitet till motsvarande 120 poäng svensk universitets utbildning, ändå har jag inte kompetens att söka arbete som passar min utbildning eller kontorsjobb, enligt arbetsförmedlingens bedömning och arbetsförmedling anvisar mig till arbete som inte kräver utbildning och det betyder att arbetsmarknad politik leder till att hålla invandrakademiker på en låg nivå på arbetsmarknad och detta är diskriminering och därför tänker jag att söka högre utbildning utomlands och flytta från Sverige.

/.../ Jag har bott i Sverige i 10 år. Så när jag kom hit, så min sjuksköterskeutbildning var inte värd något här. För att få arbete blev jag tvungen att ta undersköterskeutbildning som var förnedrande för mig. När jag var färdig, så ringde jag till socialstyrelsen och fick information att jag inte skulle ha gått med på det, enligt högskolans förordning. Så personligen (inte bara jag) tycker många immigranter, att det är för dålig information man får på arbetsförmedlingen. Så man studerar i onödan massa ämnen bara för att klara av sin ekonomi. Det är många gör så och samlar skuld hos CSN. /.../

Slutsatser och policydiskussion

Integrationsverkets slutsats är att det största problemet är att det saknas ett system som fångar upp högskoleutbildade på ett tidigt stadium efter deras ankomst till Sverige. Det behövs ett system som möjliggör för högskoleutbildade att snabbt etablera sig i samhället. Systemet idag skapar inlåsningar som kan vara fördömande för individen. Detta är en fråga som är viktig inte enbart ur individens perspektiv utan i högsta grad också ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Utländska utbildningar och yrkeserfarenheter slarvas alltför ofta bort på grund av de barriärer som sätts upp.

Krav på nivån av svenskkunskaper

Kraven på en viss nivå av svenskkunskaper utgör alltför ofta en barriär för utrikes födda. Alla bedömningar tjänstemän gör för individens framtid – oavsett tidigare utbildning och yrkeserfarenheter – verkar utgå från nivån på individens kunskaper enbart i svenska språket. Visst är kunskaperna i svenska språket viktiga men det säger sig självt att det är först i rätt miljö som man kan utöva och finslipa de kunskaper som man har fått under introduktionen, dvs. i arbete eller i rätt studiemiljö. Högskoleutbildade utrikes födda skulle inte behöva börja om från början med studier i svenska och på grundläggande nivå efter avslutad sfi.

I Malmö och Göteborg får inte ens sfi-studerande kombinera sina sfi-studier med ytterligare studier på grundläggande nivå eller gymnasievuxenutbildning förrän de har avslutat sfi på D-nivå.

I genomsnitt kan det ta upp till ett års studier i svenska innan man får börja studera på grundläggande vuxenutbildning, trots det faktum att sfi-kursystemet i dag tillåter en sådan kombination. Syftet är ju att förkorta utbildningstiden och främja lärandet över huvud taget. Den långa väg som tjänstemän väljer för högskoleutbildade är inte alltid den väg som individen själv har planerat. Det borde finnas flera alternativa vägar för utrikes födda med eftergymnasial utbildning att välja emellan, beroende på vad de har för framtida planer när det gäller vidare utbildning eller arbete.

Högskolekurser för akademiker

Vad behöver då göras för att hindra att högskoleutbildade utrikes födda i onödan hamnar i en utbildningsfälla inom den grundläggande vuxenutbildningen?

Ett sätt är att anordna högskolekurser i svenska för nybörjare för alla högskoleutbildade utrikes födda. De som vill fortsätta eller komplettera sina studier men inte har den kompetens som krävs i engelska för att göra det skulle kunna få studera engelska parallellt med svenska. Dispens från kravet på gymnasiekompetens i engelska borde kunna diskuteras från fall till fall beroende på det verkliga behovet av kunskaper i engelska i det ämne som ska studeras. Högskoleutbildade utrikes födda har ofta kunskaper i andra språk som skulle kunna vara användbara för högskolestudier.

Skärp kontrollen av dem som får läsa på grundläggande vuxenutbildning

Kontrollen bör skärpas över vilka som får läsa på grundläggande vuxenutbildning. Högskoleutbildade inrikes och utrikes födda ska inte få läsa grundläggande vuxenutbildning i ämnen som de redan har läst i ungdomsskolan och på högre nivå i Sverige eller någon annanstans i världen. Utbildningssystemet får inte bli en återvändsgränd där utrikes födda högskoleutbildade fastnar.

Egna studie- och yrkesvägledare

Särskilda studie- och yrkesvägledare på arbetsförmedlingarna med kunskap om högskoleutbildningar i Sverige och i andra länder bör vägleda högskoleutbildade utrikes födda. Vägledarna bör dessutom fånga upp högskoleutbildade utrikes födda så snart som möjligt efter deras ankomst till Sverige. Inom ramen för vägledningen ska utländska examina värderas eller den reella kompetensen valideras. Tillsammans med individen ska vägledaren planera för individen att snabbt etablera sig i samhället.

VALIDERING AV KOMPETENS FÖRVÄRVAD UTOMLANDS – PÅ GYMNASIENIVÅ

Inledning

Validering är ett sätt att synliggöra individens kompetens. Den kan öka utrikes föddas möjligheter till ett arbete som motsvarar den egna kompetensen eller till fortsatt utbildning.

Det finns fortfarande inte någon samlad bild av valideringsresultat från de olika verksamheter som pågår i Sverige, och bilden är ännu grumligare när det gäller validering av kompetens förvärvad utomlands. Det finns däremot vissa tecken som tyder på att kompetens förvärvad utomlands bedöms annorlunda än kompetens förvärvad i Sverige. Det är just dessa tecken som vi kommer att lyfta fram i denna rapport och som kan fungera som varningssignaler. Om man inte beaktar dessa varningssignaler kan validering få en motsatt effekt. Validering kan bli ett instrument som slösar bort den kompetens som är förvärvad utomlands. I vissa fall kan den t.o.m. försena de utrikes föddas inträde på arbetsmarknaden.

När validering lanserades i Sverige var regeringens fokus inriktad på validering av utländsk yrkeskompetens. Regeringen såg validering som ett instrument som skulle synliggöra den kompetens som förvärvats någon annanstans än i Sverige och som kunde underlätta för arbetsgivare och arbetstagarorganisationer att förstå vad denna kompetens handlar om. De utrikes föddas svårigheter att komma in på arbetsmarknaden förklaras ofta med att arbetsgivare har svårt att förstå sig på kompetens förvärvad utomlands. De två valideringsutredningar som regeringen tillsatte i slutet på 1990-talet och början på 2000-talet handlade därför i första hand om validering av utländsk yrkeskompetens.

Numera har synen på validering utvidgats. Valide-

ringen betraktas som en integrerad del av det livslånga lärandet. Den ska också synliggöra det informella och icke-formella lärande som skett i arbetslivet, på fritiden osv. Det handlar alltså om validering av den reella kompetensen, dvs. resultatet av allt lärande oavsett när, var och hur lärandet har skett.

I och med denna ändrade inriktning har också målgruppen alltmer kommit att omfatta anställda som saknar den formella kompetensen i ett yrke som de behärskar tack vare yrkeserfarenheter, interna fortbildningar och kompetenshöjande kurser m.m. De flesta validerade hittills finns inom vård- och omsorgssektorn och vissa industritekniska yrken där behovet av kvalificerad personal fortfarande är akut. Kompetensförsörjning sker numera delvis genom valideringar och eventuella kompletterande utbildningar.

Sammanfattning

Syftet med validering av reell kompetens är att synliggöra och erkänna individens kompetens samt att underlätta individens inträde och avancemang på arbetsmarknaden eller fortsatt utbildning. Det har visat sig att det finns svårigheter förknippade med valideringen allmänt sett och med validering just av kompetens förvärvad någon annanstans än i Sverige i synnerhet.

Den valideringsverksamhet som pågår utgår många gånger inte från individens egna förutsättningar och behov, trots den tydliga intentionen i de nationella styrdokumentet. Ofta låter man marknadens behov och efterfrågad kompetens bestämma vilka som ska valideras. Därför sker en viss sortering av individer inför beslutet om validering.

Många krav ska uppfyllas för att en person ska få sin kompetens validerad. Ofta och beroende på vem som initierar validering blir det endast de som har ett yrke som betraktas som bristyrke som valideras. De som har andra yrken förvägras validering eller får en »lätt«-validering, dvs. kartläggning av den egna kompetensen i form av egen meritportfölj.

Validering ska helst göras så tidigt som möjligt för nyanlända flyktingar och invandrare. Ändå låter man ofta nivån på svenskkunskaper avgöra om validering ska ske eller inte. Visserligen finns inte ett uttalat språkkrav i de valideringsverksamheter som bedrivs i Botkyra kommun, Göteborg och Malmö, men i praktiken ställs krav på att individen måste kunna genomföra valideringen på svenska och måste kunna klara en eventuell kompletteringsutbildning på svenska.

Det ställs också krav på nivån av yrkeskunskaper som kan vara gymnasieskolans krav eller branschens krav.

De flesta valideringar som sker har gymnasieskolans kriterier som mått på kompetens, dvs. validering handlar om en systemanpassad validering. Detta innebär att om individen har en bredare kompetens som går utanför gymnasiekompetens ramar men som ligger inom yrkeskompetensområdet synliggörs inte den breda kompetensen.

När kompetens förvärvat utomlands valideras, sker ofta en degradering av kompetensen. Om en individ har flera yrkeskompetenser, förekommer det att validering endast sker i det yrke som man betraktar som bristyrke. Individen får alltså inte sin reella kompetens validerad utan bara större eller mindre fragment av kompetensen. Utrikes födda med högskoleutbildningar blir oftast validerade i ett yrke som kanske gränsar till deras kompetens men på en lägre nivå. En sjuksköterska kan t.ex. bli validerad till vårdbiträde.

Dessutom saknas än så länge ett nationellt system för att säkerställa kvaliteten i den validering som görs av kompetens förvärvat utomlands och ett kvalitets-säkringssystem för valideringsutförare.

Resultatet av validering, dvs. dokumentationen efter en genomförd validering, varierar i kvalitet och legitimitet. Det är fortfarande osäkert hur arbetsgivarna ser på validering.

Validering av kompetens förvärvat utomlands – på gymnasienivå

I *Rapport Integration* 2003 konstaterade vi att det finns stora hinder på vägen till arbetsmarknaden för utrikes födda med utbildning och yrkeserfarenhe-

ter från andra länder. Det råder i Sverige en utbredd okunskap om utbildningar och yrken i andra länder och en utbredd ovilja att erkänna kompetens förvärvat utomlands. Redan då påpekade Integrationsverket att validering utgår från marknadens behov i stället för individens behov och ambitioner (Integrationsverket, 2004).

Detta avsnitt handlar främst om validering av kompetens på gymnasial nivå förvärvat utomlands. I den mån som utrikes födda högskoleutbildade förekommer har de blivit validerade i Sverige till ett yrke eller en utbildning med gymnasiala kriterier.

Begreppen värdering och validering

Värdering och validering på högskolenivå

Värdering av utländska examina är en bedömning som Högskoleverket och andra berörda myndigheter gör. Värderingarna bygger endast på de dokument som finns över examina, med undantag av legitimations- och behörighetsyrken där en viss hänsyn tas även till tidigare yrkeserfarenheter.

Validering av den reella kompetensen inom högre utbildning sköts av lärosätena. Validering sker endast i utbildningssyfte och används för att ge dels grundläggande behörighet till högre utbildning, dels särskild behörighet till ett visst utbildningsprogram. Det handlar här om att bedöma om individen har förutsättningar att tillgodogöra sig högre utbildning.

Det finns fortfarande inget system för validering av den reella kompetensen för högutbildade med utbildning och yrkeserfarenheter förvärvade utomlands mot arbetslivet, med undantag av legitimations- och behörighetsyrken.

Värdering och validering på gymnasienivå

Värdering av gymnasiebetyg är en bedömning som Verket för högskoleservice (VHS) gör av utländska gymnasiebetyg för grundläggande behörighet eller särskild behörighet till ett visst utbildningsprogram. Validering av reell kompetens på gymnasienivå handlar om att synliggöra individens formella, informella och icke-formella kompetens på *gymnasienivå*. De valideringsverksamheter som pågår i många kommuner och som ligger inom ramen för Valideringsdelegationens uppdrag handlar om validering på gymnasienivå.

Definition av begreppet validering

Regeringen ger följande definition av begreppet validering:

Validering är en process som innebär en strukturerad bedömning, värdering, dokumentation och erkän-

nande av kunskaper och kompetens som en person besitter oberoende av hur de förvärvats ... (Ds 2003:23, sid. 19).

Det är denna definition som Valideringsdelegationen (se faktarutan) arbetar efter.

Regeringen menar också att validering bör vara aktuell främst i tre sammanhang:

- som ett led i en pågående utbildning i syfte att klarlägga kunskapsnivån, anpassa innehållet i och/eller förkorta studietiden för den enskilde,
- i anslutning till vägledning för att definiera utgångsnivå för vidare studier samt
- för att dokumentera faktiska kunskaper och färdigheter inför ansökan om anställning eller i samband med personalutveckling på arbetsplatsen (Ds 2003:23, sid 21f).

Det finns även ett fjärde sammanhang där validering kan bli aktuell, nämligen när man vill synliggöra en människas kompetens i rehabiliteringsprocessen och därmed öka individens självkänsla och självförtroende.

Målgrupper för validering

Målgrupperna för validering är skiftande över tid. Det kan vara arbetslösa som vill förbättra sina möjligheter till anställning genom att synliggöra sina informella och icke-formella kunskaper och sina tidigare yrkeserfarenheter. Det kan vara anställda som vill få sina kunskaper dokumenterade för att kunna avancera på sina arbetsplatser. Dokumentation kan gälla kunskaper som de förvärvat genom egna erfarenheter på och utanför arbetsplatser eller genom interna utbildningar och fortbildningar. Målgruppen kan också vara studerande som vill slippa läsa om vissa ämnen som de behärskar och därför genom validering får tillgodoräkna sig kunskap som de förvärvat tidigare på olika sätt. Och till sist kan det vara personer med dokumenterade eller dokumentlösa utländska utbildningar och yrkeserfarenheter, som vill underlätta sitt inträde och avancemang på den svenska arbetsmarknaden genom att få svenska dokument på sina kunskaper.

Teoribildning kring validering

Det finns olika modeller för validering som kan kategoriseras som *systemanpassade* eller *systemförändrande*. Valideringen kan anpassas till ett befintligt

Valideringsdelegationen

För att främja utvecklingen av validering i allmänhet beslöt regeringen med förordning (2003:1096) att tillsätta en valideringsdelegation som ska arbeta under åren 2004–2007 med ett nationellt uppdrag. Uppdraget är att främja kvalitet, legitimitet och likvärdighet, att bedriva och stödja utvecklingsarbete, att stärka och främja ett regionalt samarbete i syfte att uppnå ändamålsenliga arbetsformer för utveckling, rådgivning och uppföljning, att informera samt att utforma förslag om vilka åtgärder som kan behöva vidtas för att säkerställa en verksamhet med validering efter år 2007 (Förordning 2003:1096).

system av krav och kriterier på en befintlig arbetsmarknad och i ett befintligt utbildningssystem. Valideringen kan också utformas på ett sätt som kan bidra till att förändra det existerande systemet. En systemförändrande validering kan leda till att man synliggör, värdesätter och tar vara på kunskap på andra sätt än tidigare. Samtidigt kan detta innebära att själva systemet förändras och anpassas till de kompetenser som finns i samhället, dvs. kunskap som saknas i det befintliga utbildningssystemet kan tas till vara.

Andra begrepp som används i valideringssammanhang är *summativ* eller *formativ* validering av kompetens. Summativ validering innebär att man summerar den befintliga kunskapen, medan den formativa innebär att man tar fram ett underlag för hur den kommande läroprocessen ska utformas.

En validering kan samtidigt vara både summativ och formativ, dvs. den kan summera befintlig kunskap i ett betyg eller intyg och samtidigt ligga till grund för hur den fortsatta läroprocessen kan utformas. Tyngdpunkten i validering kan variera på så vis att den bedömer om personen har kompetensen samtidigt som den bedömer vilken kompletterande utbildning som krävs för att individen ska uppfylla de formella kraven (Andersson m.fl., 2003).

Pågående valideringsverksamheter

Omfattning

Valideringsdelegationen uppskattar att validering i olika former och grad har omfattat ungefär 25 000 personer per år, varav cirka 10 000 har fått större delen av sin kompetens validerad. Det saknas registrering av validering i kommunerna. Valideringsdelegationens uppskattningar bygger på en intervjuundersökning med ett hundratal kommuner, enkätundersökningar och personliga kontakter.

Vad menas med kompetens?

I samband med validering talas det mycket om kompetens: reell kompetens, formell kompetens, informell kompetens, icke-formell kompetens och yrkeskompetens. Kompetens innebär bl.a. förmågan att använda kunskap praktiskt. Därför har termen kompetens en vidare innebörd än kunskap. Kompetens kan omfatta såväl manuella som sociala och intellektuella färdigheter, t.ex. vilja, känsla och personlighet och det är också vad som menas med *reell kompetens* (Andersson och Fejes, 2005).

Den *formella* kompetensen är betyg och intyg som individen har. Med *icke-formell* kompetens menas det lärande som individen förvärvat i arbetslivet genom t.ex. deltagande i interna utbildningar på arbetsplatsen, medan *informell kompetens* är det lärande som man har tillägnat sig på annat sätt, t.ex. genom aktivt deltagande i föreningslivet (Colardyn, Bjornavold, 2004).

Den reella och den formella kompetensen behöver alltså inte överensstämma med varandra – den reella kompetensen är helt enkelt det man faktiskt kan, medan den formella kompetensen är det man har »papper« på. Om den formella kompetensen inte kommer till användning sjunker troligen nivån på den reella kompetensen.

När det gäller »utländsk« kompetens finns det flera aspekter som man måste tänka på. Kompetensen är förvärvad någon annanstans i världen i ett annat utbildningssystem och tillämpades i ett annat arbetsliv och vardagsliv än det svenska. Det kanske saknas någon dokumentation som visar tydligt och klart vad personen har för formell kompetens. Med dokumenterad kompetens blir det lättare att jämföra med motsvarande svensk kompetens och kunna se skillnaderna och likheterna. Saknas dokumentation bygger validering helt på individens egen förmåga att i ord beskriva eller på arbetsplatsen visa den reella kompetensen (Andersson och Fejes, 2005).

Organisation

Validering organiseras på olika sätt:

Kommuner: 270 kommuner tillhandhåller validering inom den kommunala vuxenutbildningen, antingen i egen regi eller genom andra utförare.

Valideringscentrum: Ett tiotal valideringscentrum, många av dem i kommunens regi har etablerats för att företrädesvis arbeta med validering.

Regioner: Det finns också ett tiotal regionala valideringsverksamheter som samordnar valideringsverksamheten i regionerna.

Privata utbildningsanordnare: Det finns ett 20-tal fristående utbildningsanordnare eller kompetensbedömare som tillhandahåller validering.

Företag: Ett antal företag arbetar med kompetenskartläggningar av den egna personalen eller erbjuder yrkesbedömningar.

Tid och kostnader

En valideringsinsats kan ta från ett par timmar till månader och kan kosta mellan 0 kronor och 50 000 kronor. Det är svårt att ange en exaktare siffra eftersom många olika insatser som görs inom ramen för validering egentligen handlar om utbildning eller praktik.

Målgruppen

En enkätundersökning som Valideringsdelegationen har gjort visar att i 159 kommuner är 39 procent av all validering inriktad på personer i arbete, i 37 procent på studerande och i 31 procent på arbetslösa. Nio procent av kommunerna uppgav annan målgrupp, som t.ex. flyktingar, gymnasieungdomar och lärlingar. En del kommuner har angett att deras validering är inriktad på flera målgrupper, varför summan av procenttalen är högre än hundra procent.

Dokumentation

Validering sker oftast i förhållande till gymnasieskolans kursplaner och resulterar i gymnasiala betyg eller fortsatt kompetensutveckling. Det är sällan som validering resulterar i intyg inom den kommunala vuxenutbildningen, trots att möjligheten att utfärda intyg finns enligt förordningen 2002:1012. Av andra anordnare kan dokumentationen vara intyg, kompetensbevis, yrkesbevis och även upprättande av meritportfölj (Valideringsdelegationen, 2005).

Validering som sortering

Validering av kompetens förvärvad utomlands kan ha både för- och nackdelar. Den kan stärka individens ställning på arbetsmarknaden, men den kan också leda till en nedgradering av individen kunskaper. Det framgår bland annat av rapporten *Validering som sortering*. Rapporten bygger på en undersökning som Per Andersson, fil.dr i pedagogik vid Linköpings universitet, m.fl. har gjort på uppdrag av Integrationsverket och Valideringsdelegationen. Uppdraget innebar att genom en kvalitativ studie i Botkyrka kommun, Göteborg och Malmö undersöka verksamheten med validering av kompetens förvärvad utomlands på gymnasienivå.

Forskarna har i efterhand intervjuat 16 personer som genomgick valideringen under 2002–03 samt djupintervjuat tjänstemän som är involverade på ett eller annat sätt i valideringsprocessen, projektledare, studie- och yrkesvägledare, bedömare, yrkeslärare m.fl.

I rapporten beskrivs valideringsprocessen i de tre kommunerna. Författarna redogör också för de slutsatser som de dragit om utvecklingen av verksamheterna med validering och de positiva och negativa effekter som validering av yrkeskompetens förvärvat utomlands kan få.

Författarnas slutsatser används genomgående i den fortsatta diskussionen.

Är validering av kompetens enbart positiv?

Nästan alla kommuner, stora som små, ser nyttan av validering. Fler kommuninvånare får eller behåller ett arbete och utbildningskostnaderna minskar genom förkortade utbildningsperioder. Validering ses också som ett bra och smidigt sätt att omplacera sjukskrivna så att de kan återvända till ett arbete.

Validering är alltså en positiv åtgärd både för individen och för samhället. Genom valideringen har individen fått bekräftelse och stärkt självkänsla, ökat sitt lärande och ibland fått konkreta kompletterande utbildningar och förstärkt nätverk. Därmed har också möjligheterna på arbetsmarknaden förbättrats. Vi har många exempel på vårdbiträden, inrikes och utrikes födda, som saknar gymnasiekompetens men som har jobbat inom vården i många år. Genom validering som innebär en viss kompletterande utbildning kan t.ex. vårdbiträden få en formell gymnasiekompetens i vård och omsorg. Detta ger dem behörighet att fortsätta med högskolestudier och stärker deras position hos den enskilda arbetsgivaren och på arbetsmarknaden i stort.

Men valideringen leder inte alltid till ett positivt resultat för dem som har förvärvat sin kompetens utomlands. Validering har ibland inneburit en degradering av individens reella kompetens och därmed inskränkt individens möjligheter. När en formell och informell kompetens i form av betyg och yrkeserfarenheter förvärvade utomlands vingklippas för att de ska passa in i tidigare fastställda kriterier, får valideringen strukturella och institutionella diskriminerande effekter. I vissa fall har akademisk kompetens nedklassats via validering till i bästa fall ett svenskt gymnasiebetyg och i värsta fall ett intetsägande intyg som saknar legitimitet. Validering av kompetens förvärvat utomlands innebär med andra ord inte alltid ett steg uppåt som i det normala fallet utan i stället ett eller flera steg nedåt i kompetenshierarkin.

Högskoleutbildade utrikes födda som befinner sig utanför arbetsmarknaden och som är beredda att göra vad som helst för att få in en fot på arbetsmarknaden, låter sig valideras till yrken som ligger lägre och ibland mycket lägre än deras utländska utbild-

ning syftat till. Andra som har en bred utbildnings- och yrkesbakgrund blir validerade endast i ett yrke, eftersom validering av yrkeskompetens inte uppfattas som validering av den reella kompetensen. Validering görs ofta endast som en arbetsmarknadsåtgärd och för att personen ska få ett arbete där det finns en efterfrågan. Den reella kompetensen blir inte synlig och får inte något erkännande. Vilka konsekvenser detta har för den enskilda individen och för samhället i stort har ingen hittills studerat.

Validering av kompetens förvärvat utomlands ger alltså inte alltid formell kompetens inom individens tidigare yrke, utan inom ett angränsande yrke med lägre formell status, konstaterar författarna av rapporten *Validering som sortering*. I rapporten finns flera exempel: lärare med utländsk lärarexamen har validerats till barnskötare, maskiningenjör till bilmekaniker osv.

Eget val eller ...?

En förklaring som tjänstemän och även forskare i denna studie använder när det gäller degradering av utländsk kompetens genom validering är att det handlar om målgruppens eget val. Andra förklaringar som forskarna framhåller är att målgrupper väljer detta på grund av deras höga ålder eller ekonomi (motstånd mot att ta lån för att komplettera till t.ex. lärarbehörighet). Eftersom det är arbetsförmedlingen som finansierar de flesta valideringar, handlar det om människor som är arbetslösa och vill komma ut på arbetsmarknaden till vilket pris som helst, även om det innebär att man blir barnskötare i stället för lärare eller bilmekaniker i stället för maskiningenjör osv. Då kan man knappast tala om ett eget val.

Vilken kompetens har utförarna?

Ännu en förklaring till validering till ett annat yrke med lägre status än individens, som förts fram av utförarna, är att det finns en överlappning mellan yrken. I vissa länder kan t.ex. lärarutbildning motsvara utbildning till barnskötare osv. Frågan är hur mycket de tjänstemän som validerar utländsk kompetens vet om andra länders utbildningar och examina. Har de verkligen den kompetensen att bedöma andra länders utbildningar i förhållande till de svenska utbildningarna? Av rapporten *Validering som sortering* framgår inte att degraderingsfrågan över huvud taget har tagits upp till diskussion av valideringsutförarna. En slutsats man kan dra är att det fortfarande råder en utbredd okunskap om och en nedlåtande syn på kompetens förvärvat utomlands (Integrationsverket, 2004).

Efterfrågan styr valideringen

Ett tredje förklaring till att tidigare kompetens degraderas har med efterfrågan på vissa yrken att göra. Målgruppens möjlighet att snabbare komma i arbete kan öka genom att man t.ex. väljer att validera den delen av individens kompetens som har att göra med det efterfrågade yrket. Flertalet av de intervjuade validerade personerna har fått ett arbete antingen i linje med sin kompetens eller i ett annat yrke. Om det beror på valideringen är svårt att avgöra.

Viktigt att intyg visar hela kompetensen

Eftersom det tycks vara viktigt med ett svenskt dokument och just det dokumentet kommer att gälla som bevis på den kompetens individen har, kan man ställa sig frågan: vad kommer att hända med den utländska högre utbildning som individen har? Hur ser de svenska arbetsgivarna på en utbildning som blir validerad till en lägre utbildning och ibland avslutas med ett valideringsintyg? AMS visar att det går bättre för utrikes födda akademiker som antingen har studerat i Sverige och fått svenska betyg eller också har låtit värdera sin utländska avslutade examen hos Högskoleverket eller hos en annan myndighet (Berggren och Omarsson, 2001). Därför är det viktigt att ett svenskt intyg på individens kompetens omfattar hela kompetensen och inte bara en del av den.

Vems behov styr validering – arbetsmarknadens eller individens?

I samtliga befintliga valideringsstyrdokument framgår att valideringen ska utgå från individens behov och förutsättningar. Det är individens kompetens som ska synliggöras. Men än så länge har inte individen en absolut rätt till validering och ingen myndighet, organisation eller arbetsgivare har heller skyldighet att utföra den.

Utgångspunkten för validering i de tre kommunerna som Integrationsverket tillsammans med Valideringsdelegationen lät undersöka (Andersson m.fl., 2006) är numera på förhand bestämda yrken. Det är den aktör som är beredd att finansiera valideringsverksamheten som bestämmer vilket yrke som ska valideras. Finansierare kan vara Arbetsmarknadsverket eller arbetsgivare, främst kommunerna. Botkyrka kommun som tidigare utgått från individens önskemål har under 2004–2005 av ekonomiska skäl tvingats skifta fokus från individen till finansieraren. I både Malmö och Göteborg hävdar valideringscentra att man i princip kan validera vilket yrke som helst, men i verkligheten måste ett valideringsinstrument tas

fram för varje nytt yrke. Detta görs av arbetsgrupper som består i huvudsak av arbetsmarknadens parter. Saknar arbetsmarknadens parter intresse för ett visst yrke blir det inga valideringsinstrument och därmed ingen validering. Den största finansieraren är länsarbetsnämnderna och det är de som bestämmer vilka yrken som ska betraktas som bristyrken. Vilka yrken det handlar om kan självfallet ändras beroende på arbetsmarknadssituationen för olika yrken.

Validering som sortering – efterfrågad kompetens kontra reell kompetens

Enligt rapporten *Validering som sortering* sker sorteringen under olika faser av valideringsprocessen. Dels sker sorteringen när man väljer vilka personer som över huvud taget ska få validera sina kunskaper, dels sker den när man bestämmer vilken typ av bedömning av personen som ska göras. Vilka personer som ska få sina kunskaper validerade är som sagt helt beroende på vilket yrke det handlar om och nivån på kunskaperna. Då handlar validering inte om individens behov och förutsättningar eller individens rättigheter och skyldigheter utan om marknadens behov av arbetskraft. Detta slår särskilt hårt mot utrikes födda som har ett yrke som inte just för tillfället är efterfrågat på arbetsmarknaden. Validering på dessa villkor motarbetar sitt huvudsakliga syfte att synliggöra kompetens.

Dessutom är problematiken med bristyrken och utestängning av andra yrkeskategorier att de inte är bestående utan ändras över tid.

De flesta valideringar sker gentemot de krav som utbildningssystemet ställer, dvs. validering i dessa fall innebär ett systemanpassat sätt att bedöma kunskap och rangordna den. Därefter sker utsortering och exkludering. I den praktiska tillämpningen blir validering någon sorts anpassning av »den andre« till det befintliga systemet, snarare än att systemet förändras för att kunna inkludera även kompetens förvärvat någon annanstans än i Sverige.

Genom validering får personer som söker validering veta vilka stora krav som finns och vilka kompletteringar man måste göra för att kunna utöva sitt yrke i Sverige. Detta kan, enligt Andersson m.fl., ha en avskräckande effekt på individen och många väljer att validera till andra yrken som t.ex. ligger på lägre nivå än deras egentliga kompetens.

Författarnas analys pekar på hur det i alla de mekanismer som leder till utsortering, exkludering eller degradering i olika utsträckning kan handla om diskriminering.

Systemanpassande eller systemförändrande validering

I de flesta kommuner sker valideringen inom ramen för den kommunala vuxenutbildningen. Det förklarar varför gymnasieskolans måldokument är det vanligaste mätinstrument som används i validering av kompetens förvärvad utomlands. Motivet är ofta att det är det enda mätinstrument som har legitimitet i hela Sverige, eftersom arbetsmarknadens partner varit med och fastställt dem. Innehållet i kompetens förvärvad utomlands verifieras alltså gentemot en befintlig måttstock. Följaktligen måste det finnas gymnasiekurser till den kompetens som valideras. All annan eventuell kunskap beaktas helt enkelt inte (Andersson m.fl., 2006).

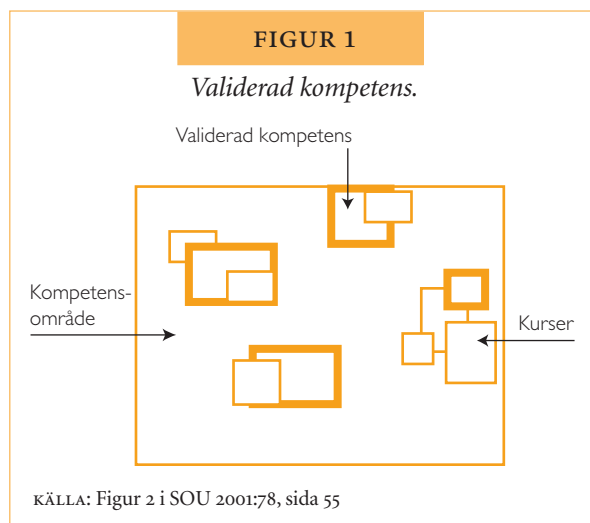
Så här skriver Valideringsdelegationen i sin rapport till regeringen om det aktuella läget:

Individer från utomnordiska länder kan diskrimineras med anledning av att deras kompetensbild ibland är svår att »översätta« mot dessa (fasta, vår anmärkning) kriterier. I de fall individens kompetens överstiger dessa i förväg bestämda kriterier finns en överhängande risk att sådan kompetens inte synliggörs. Om kompetensen understiger fastställda kriterier tenderar det alltför ofta att bli en kombination av validering och kompletterande utbildning i syfte att uppnå en nivå som motsvarar dessa kriterier. (Valideringsdelegationen, 2005, sid. 8).

Detta kontrollerande förhållningssätt mot fastställda kriterier handlar mindre om att synliggöra individens kompetens och mer om att identifiera vilka brister individens kompetens har jämfört med de fastställda kriterierna.

I betänkandet *Validering av vuxnas kunskap och kompetens* (SOU 2001:78) beskriver utredaren vad som händer när man validerar för betyg. Han menar att man utgår då från vad som gäller enligt måldokumentet för det aktuella yrkesprogrammet. Eftersom yrkesutbildningen på gymnasienivå endast är yrkesförberedande utbildning och inte ger en färdig yrkesutbildning, täcker den inte hela yrkesområdet. Detta illustrerar han grafiskt enligt figur 1.

Innehållet i den stora kvadraten »kompetensområdet« i figur 1 illustrerar de samlade kompetenskraven i en viss bransch. De små bleka fyrkanterna motsvarar kurser i gymnasiet som inte täcker hela kompetensområdet. De feta fyrkanterna är individens kompetens som täcker endast delar av kurser i gymnasiet men många andra delar av kompetensområdet. I en validering mot gymnasiebetygets kriterier täcks inte hela individens kompetens (SOU 2001:78, sid. 54f).

Just inom valideringen av kompetens förvärvad utomlands blir det etnocentriska perspektivet mycket tydligt. Den visar förhållningssätt och attityder till vad kompetens och kunskap är. Om man verkligen menar allvar med att validering ska synliggöra individens sammanlagda kompetens, måste valideringsansvariga vara öppna för att utveckla och förändra det svenska systemet så att det kan inkludera kompetenser som inte är definierade i det svenska befintliga systemet. Så länge systembevararna bland myndigheter, branschorganisationer och valideringsutförare inte förstår detta, kan validering av kompetens förvärvad utomlands många gånger innebära negativa konsekvenser för utrikes födda. Så här skriver Valideringsdelegationen i sin lägesrapport till regeringen:

Det är nödvändigt att utveckla validering av en individs kunskaper och kompetenser utan att det sker i förhållande till kursplanesystem eller dylika kriterier. Validering som görs mot fastställda kriterier tenderar att begränsa individens möjligheter att påvisa sin samlade kompetensbild och värdefull kunskap/kompetens kan gå förlorad om den inte inryms i befintliga strukturer. (Valideringsdelegationen, 2005, sid. 10)

Kvalitetssäkring och kompetensutveckling

Valideringsverksamheten i kommunerna har skapat en egen arbetsmarknad och en särskild terminologi har knutits till den marknaden. Enligt Valideringsdelegationens lägesrapport till regeringen har marknaden vuxit både inom offentlig förvaltning och privat sektor. En mängd olika offentliga och privata valideringscentrum eller firmor har etablerats. Nya yrkeskategorier har skapats, t.ex. valideringsutförare, -vägledare, -bedömare, -pedagoger m.m. Valideringsdelegationen slår i lägesrapporten larm om att det

finns vaga signaler om oseriösa aktörer som måste stoppas, annars finns risk för att validering kommer att ses som »en icke tillförlitlig åtgärd för individen«. Därför är det angeläget att ett system för kvalitetssäkring av valideringsutförare införs snarast.

Än så länge finns det inte något sådant system. I vissa kommuner erbjuds de som jobbar med validering en eller ibland flera dagars utbildningar, men vad dessa utbildningar innehåller vet vi än så länge inte så mycket om. Frågan är vad bedömarna och medbedömarna har för kunskaper om hur man bedömer kunskap som inte finns reglerad i ett svenskt styrdokument. Hur mycket vet de om andra länders utbildningssystem och arbetsmarknader?

Flera undersökningar påpekar bristen på kunskap om utländska utbildningar och därför kan valideringsutförarnas egna uppfattningar om andra länders utbildningar och arbetsmarknader ta överhanden. Tjänstemän som högutbildade utrikes födda kommer i kontakt med har en tendens att överdriva skillnaderna mellan yrken i Sverige och yrken i andra länder. Dessutom har de ofta en uppfattning om att kompetens förvärvad utomlands aldrig duger som den är och sällan passar in på den svenska arbetsmarknaden (De los Reyes och Wingborg, 2002).

Kvalitetssäkringssystemet måste klargöra vilka kunskaper som krävs för att man ska kunna utföra validering. Annars finns det en risk att valideringsresultat inte får legitimitet hos utbildningssystemet och arbetsgivarna. Parallellt med detta borde ett program för kompetensutveckling tas fram för alla som arbetar med validering, inte minst när det gäller valideringen av kompetens förvärvad utomlands. Utöver den tekniska utbildningen om hur valideringen ska gå till borde alla få utbildning i bemötandefrågor, förhållningssätt och andra länders utbildningssystem och arbetsmarknader.

Rättssäkerheten i valideringsverksamhet

Eftersom validering är ett nytt instrument som identifierar och utvecklar individers kompetenser, bör anpassad information tas fram för individen om olika syften med validering, vilka möjligheter som finns att bli validerad, om metoder och modeller men även om vilka som har rätt till vägledande insatser i samband med validering.

I Kanada t.ex. har man upprättat ett system som ger den enskilde rätt att överklaga ett valideringsbeslut om han eller hon är inte nöjd med resultatet (Ramböll, 2006). Så långt har vi ännu inte kommit i Sverige. Det är en sak som Valideringsdelegationen bör ta ställning till och förslå hur individens rättssäkerhet ska säkerställas.

Hur ser arbetsgivarna på valideringsresultatet?

Innan validering fick genomslag kunde yrkeskunniga personer bland nyanlända med ett annat yrke än ett legitimationsyrke tänkas vara färdiga för arbetsmarknaden direkt efter avslutad svenskundervisning. Det effektivaste sättet enligt flera utvärderingar har hittills varit att ge utrikes födda yrkesmän och -kvinor möjlighet till en praktikplats där de direkt får tillfälle att visa arbetsgivaren vad de går för (se avsnittet »Fungerar arbetsmarknadspolitiken för utrikes födda?«). Det råder för närvarande en allmän uppfattning om att all kompetens förvärvad utomlands måste valideras. Oavsett resultatet av en validering ser myndigheterna och omgivningen valideringen som en indikator på att man har kommit närmare arbetsmarknaden.

I vissa kommuner kan validering kosta upp till 50 000 kr (Valideringsdelegationen, 2005). Därför kan inträdet på arbetsmarknaden för utrikes födda dröja i väntan på en finansiär för valideringen. I dag anser valideringsyrkesmän att t.ex. en murare som har jobbat i Irak inte per automatik kan jobba som murare i Sverige. Författarna av rapporten *Validering som sortering* konstaterar att den valideringspraktik som de beskrivit när det gäller yrkeskompetens förvärvad utomlands präglas av bristtänkande, både när det gäller fokus på bristyrken och på att individernas kompetens uppfattas ha brister som behöver kompenseras (Andersson m.fl. 2006).

Man utgår från att alla med kompetens förvärvad utomlands behöver valideras. Varför inte låta muren visa vad han kan med en gång utan att han ska behöva vänta på att bli validerad, i synnerhet om individen själv helst vill få ett arbete. AMS åtgärd »prova på-platser« infördes hösten 2005 och är avsedd för arbetssökande utan erfarenhet av svenskt arbetsliv eller med begränsad sådan erfarenhet. Åtgärden kan ingå i introduktionen av nyanlända flyktingar och invandrare. Det återstår att se om åtgärden kommer att ge önskat resultat.

Diskrimineringsombudsmannen varnade i sitt remissyttrande över *Validering m.m.* (Ds 2003:23) för just detta:

Risken är stor att arbetsgivare kommer att kräva validering först. Därmed skulle de i ännu större utsträckning än vad som redan sker inte bemöda sig att själva bedöma den kompetens som en invandrare kan visa upp. Validering i denna form riskerar därmed att bli stjälpande i stället för hjälpande genom att indirekt främja diskriminering. Därigenom skulle man cementera skillnaderna mellan dem som inte behöver visa att de är likvärdiga och dem som måste skaffa sig ett bevis på det. (DO, 2003, sid. 1.)

I rapporten *Validering av invandrade akademikers yrkeskompetens – Erfarenheter av Nätverk Sörmland* skriver Per Andersson m.fl. så här om misstänksamheten mot utländsk yrkeskompetens.

En aspekt som kommer fram i våra intervjuer är den misstänksamhet som finns på vissa håll gentemot invandrare och deras yrkeskompetens. (Andersson m.fl., 2003, sid. 62)

Intervjuade projektledare betonar vikten att utesluta bedömare av validering av kompetens förvärvat utomlands som man vet har denna misstänksamhet.

En anledning som lyfts fram när det gäller varför vissa arbetsplatser är skeptiska mot att ta emot invandrare är att man är misstänksam mot den utländska yrkeskompetensen. (Andersson m.fl., 2003, sid. 62).

Resultatet, dvs. dokumentationen av en validering, varierar i kvalitet och legitimitet beroende på vilka som är utförare och vilka mätinstrument de använder. Ofta avslutas valideringen med ett betyg eller intyg efter prövning gentemot gymnasieskolans kursmål. Frågan är vilket värde en arbetsgivare sätter på ett valideringsintyg. En alternativ förklaring till att en del validerade fortfarande är arbetslösa kan ligga i hur arbetsgivarna ser på det valideringsintyg eller yrkesbevis som utfärdas genom valideringsutförarens försorg. Det är en angelägen fråga att undersöka i nästa Rapport Integration.

Redan nu kan vi konstatera behovet av att valideringsutförare först bedömer om valideringen av individens yrkeskompetens verkligen är nödvändig för att han eller hon ska kunna få ett arbete och om en eventuell validering överensstämmer med individens egna mål och förutsättningar. Valideringen borde också kunna ske på själva arbetsplatsen så att en individ som saknar dokument kan få sin kompetens dokumenterad. Två AMS-åtgärder med den inriktning pågår just nu: »Arbetsplatsförlagd yrkesbedömning« och »prova på-platser«, men de har ännu inte utvärderats.

Validering i tre länder

Drivkraften bakom validering av yrkeskompetens har stor betydelse för hur system och förhållningssätt utvecklas. Det visar en jämförande studie som Integrationsverket tillsammans med Valideringsdelegationen gav Ramböll AB i uppdrag att göra och som ska belysa några aspekter av validering av utländsk yrkes-

kompetens i Kanada, Nederländerna och Frankrike. Det ingick inte i uppdraget att jämföra dessa länders valideringsverksamheter med valideringsverksamhet i Sverige.

Validering av utländsk yrkeskompetens i Kanada betraktas ur ett starkt tillväxtorienterat perspektiv, som hela Kanadas migrationspolitik präglas av, där utbildning och yrkesbakgrund är starka kriterier för migration till landet. Validering av utländsk yrkeskompetens ses snarare som en del av en övergripande nationell strategi för att öka landets ekonomiska tillväxt genom att bättre dra nytta av de kunskaper som befolkningen faktiskt besitter.

Motivet för validering i Nederländerna är att det är ett sätt att ta till vara individens kompetens, förbättra kopplingen mellan utbildning och arbetsmarknad samt stimulera till fortsatt lärande och utbildning. I likhet med Sverige betonas vikten av validering för anställningsbarhet just av utrikes födda.

Validering av yrkeskompetens ses i första hand i Frankrike som ett sätt att öka tillgången till formella certifikat. Den går till stor del ut på att värdera en individs kunskap, färdigheter och kompetenser och bedöma den i förhållande till nationella kvalifikationskrav inom yrkesutbildningssystemet.

I samtliga tre studerade länder och i likhet med Sverige är de system och metoder som används för att validera yrkeskompetens relativt nya och det pågår aktiviteter för att på olika sätt utveckla systemen.

Styrningsinstrumenten är olika i de tre länderna. I Frankrike finns en detaljerad styrning genom lagar, regler, riktlinjer och institutioner som står för infrastrukturen. Kanada däremot saknar en nationell policy. Där är det i stället provinserna som utvecklar olika riktlinjer. Nederländerna tillämpar ett decentraliserat förhållningssätt med ett underifrånperspektiv som vill fånga upp de olika aktörernas intresseinriktningar.

I likhet med Sverige valideras kompetens i de tre länderna gentemot formella och accepterade kvalifikationskrav. I samtliga länder pågår aktiviteter för att samordna kvalifikationskraven på ett bättre sätt.

Till skillnad från Sverige är grundtanken i de tre länderna att individen själv ska stå för finansiering av valideringen. Men i Kanada och Nederländerna pågår en diskussion om hur befintliga sociala stödssystem skulle kunna anpassas för att stödja individer som vill validera sin kompetens.

Ett sätt att garantera individens rättssäkerhet i systemet är t.ex. de strikta reglerna i Frankrike för hur en valideringsjury ska vara sammansatt. I Frankrike och Nederländerna kan individerna inte överklaga besluten. I Kanada däremot finns en möjlighet att internt

överklaga valideringsbeslutet hos den professionella yrkesorganisationen. För närvarande diskuteras i Kanada ett ombudsmannasystem för överklagan.

Slutsatser och policydiskussion

Syftet med validering (utbildnings- eller arbetsmarknadssyfte) ska vara klart från början och ske i samråd med individen. Validering får inte vara en åtgärd som görs slentrianmässigt. Det finns personer som kan vara klara att söka ett jobb direkt efter svenskinläring.

Validering av kompetens bör ske på ett mycket tidigt stadium efter individens ankomst till Sverige, helst redan under asyltiden. På det sättet kan väntetiden utnyttjas till att förbereda asylsökande för den svenska arbetsmarknaden vid eventuellt uppehållstillstånd i Sverige. Samtidigt ökar en påbörjad validering under asyltiden individens motivation att lära sig svenska och skaffa sig kunskap om den svenska arbetsmarknaden.

Behov av förändrad inställning till synen på kompetens förvärvad utomlands

Den kompetens som utrikes födda har kan av naturliga skäl skilja sig från en kompetens som är förvärvad i Sverige. Därför ställs speciella krav på validering och vägledning. Det behövs en flexibilitet och en öppenhet som tillåter en omdefinition och en förändrad syn på kompetens, som inkluderar även utbildningar och yrkeserfarenheter som är förvärvade utomlands. Detta ställer även krav på kompetens och ett annat förhållningssätt hos tjänstemän och andra som är inblandade i valideringsprocessen, från studie- och yrkesvägledare till valideringsutförare.

Säkerställa validering på högskolenivå

De flesta valideringsverksamheter som pågår i landet arbetar med validering av kompetens på gymnasienivå. Men kompetens förvärvad utomlands kan också bestå av odokumenterade eller oavslutade akademiska examina, informellt lärande och yrkeserfarenheter från andra länder. Det saknas i dag ett system för att validera kompetens på högskolenivå gentemot arbetslivet. Därför är det nödvändigt när det gäller akademiker och akademiska studier att Högskoleverket tillsammans med högskolor och universitet samarbetar med Arbetsmarknadsverket och branschorganisationerna för att kunna åstadkomma en rättvis validering av akademisk yrkeskompetens förvärvad utomlands gentemot arbetslivet. Om inte högskolor och universitet engagerar sig i ett sådant samarbete

är risken stor att validering av yrkeskompetens hos akademiker med utländsk utbildning kommer att ske med samma instrument som används vid validering på gymnasienivå. Det innebär en devalvering av den reella utländska gymnasiala och akademiska yrkeskompetensen och därmed slöseri med resurser och en personlig tragedi för den berörda utländska akademikern. En förutsättning är att några utvalda lärosäten får örönmärkta resurser för att arbeta med denna fråga.

Effekterna av validering bör utvärderas

Hittills har det inte gjorts någon utvärdering av effekterna av validering av kompetens förvärvad utomland. Därför bör Valideringsdelegationen anlita utvärderare för att följa upp och utvärdera de valideringsverksamheter som pågår, innan de nationella ramarna för valideringsverksamheten fastställs. Effekten av valideringen för individens möjligheter att få arbete eller fortsätta studera i nivån med sin kunskap bör belysas. Dessutom saknas kunskap om hur validering av kompetens förvärvad utomlands går till i praktiken. Eftersom validering säkert ser olika i olika yrken bör uppföljningen delas på olika yrken.

Utbildningsmyndigheterna bör samla in kunskap om utbildningar

Utbildningsmyndigheterna bör samla, systematisera och sprida kunskap om utbildningar i de aktuella länderna som flyktingar och invandrare kommer från. Kunskapen ska vara sedan tillgänglig för alla som är inblandade i valideringsprocessen.

Utveckla ett rättssäkert system

Valideringsdelegationen bör erbjuda alla involverade i valideringsverksamhet, inklusive arbetsförmedlare, kompetensutveckling och fortbildning med speciell inriktning på frågor kring validering av kompetens förvärvad utomlands.

Valideringsdelegationen bör utvärdera rättsäkerheten: Är valideringarna rättsäkra ur individens perspektiv? Går det att jämföra olika aktörers valideringar på olika håll i landet?

Valideringsdokumentationen varierar kraftigt i kvalitet och legitimitet. Det är viktigt att den dokumentation man får är likvärdig den dokumentation som man får efter genomgången utbildning.

Individen ska inte utsättas för någon form av diskriminering i samband med validering. Valideringsystemet måste garantera att sådana företeelser inte förekommer. Individen måste kunna begära en omprövning om hon/han upplever sig diskriminerad.

Kvalitetssäkringssystem och tillsynsansvar

Valideringsdelegationen bör lämna förslag på ett system för kvalitetsäkring av alla valideringsutförare.

Utbildningsmyndigheterna bör få tillsynsansvar för valideringsverksamheter på alla nivåer.

Lärdomar

Lärdomarna från den internationella jämförande studien av validering av yrkeskompetens sammanfattar Ramböll Management AB enligt följande:

- Behov av samordning och styrning: I de undersökta länderna tycks utvecklingen gå mot ett allt mer centraliserat och strukturerat förhållningssätt i meningen att behovet av nationell samordning och styrning uppmärksammas alltmer vid validering. Undantaget är Frankrike, där former för styrningen och strukturer redan existerar. Utvecklingen av fastare strukturer sker för att öka bland annat effektivitet, rättssäkerhet, kvalitet, legitimitet samt för att öka giltigheten på olika platser inom landet. En utmaning framöver blir att balansera denna utveckling mot nödvändigheten av förankring på lokal och regional nivå och inom olika sektorer.
- Tydliga värden för aktörer på arbetsmarknaden: En framgångsfaktor tycks vara en god förståelse för valideringens betydelse för ekonomisk utveckling bland arbetsgivare. Erfarenheterna från Kanada indikerar att denna process kräver stora informationsinsatser och kan ta lång tid men är nödvändig för att valideringen av yrkeskompetens ska få genomslag.
- Tidig förankring bland berörda aktörer: Erfarenheterna från andra länder vittnar om en strävan att inkludera berörda aktörer, såsom arbetsgivare fackföreningar, företag, utbildningsinstitutioner, och inte minst branscher, lokalt, regionalt såväl som nationellt. En kanske självklar men ändå viktig erfarenhet är att värdet av valideringen minskar väsentligt med svag acceptans av valideringsprocessens utformning och kvalifikationskravens utformning.
- Bred målgruppsorientering inom ramen för ett livslångt lärande: I de tre länderna existerar validering av yrkeskompetens i ett sammanhang av livslångt lärande. Målgruppsorienteringen tycks förhållandevis svag. Exempelvis har få exempel på anpassningar för validering av specifik utländsk yrkeskompetens identifierats. Att validering uppfattas som tillgänglig för många grupper och erbjuds av många aktörer tycks vara en framgångsfaktor, inte minst ur legitimitetssynpunkt.
- Individens kostnader för validering måste minime-

ras: Ländernas erfarenhet visar att en framgångsfaktor är att individens kostnader för validering måste minimeras för att öka tillgängligheten. Intervjuresultat ger vid handen att alltför höga egenavgifter i samband med validering resulterar i ett betydande bortfall av individer, till individens och samhällets nackdel. Befintliga stödstrukturer måste anpassas, vilket för närvarande diskuteras bland annat i Kanada och Nederländerna.

Referenser

- Andersson, Per m.fl. (2006), *Validering som sortering – Hur värderas utländsk kompetens*, Expertbilaga till *Rapport Integration 2005*, Valideringsdelegationen och Integrationsverket, Norrköping.
- Andersson, Per, Fejes, Andreas (2005), *Kunskapers värde – validering i teori och praktik*, Studentlitteratur, Lund.
- Andersson, Per m.fl. (2003), *Validering av invandrade akademikers yrkeskompetens – Erfarenheter från Nätverk Sörmland*, Integrationsverkets rapportserie 2003:04, Norrköping.
- Berggren, Katarina, Omarsson, Abukar (2001), *Rätt man på fel plats – en studie av arbetsmarknaden för utlandsfödda akademiker som invandrat under 1990-talet*, AMS, Ura 2001:5, Stockholm.
- Carlson, Marie (2006), *Högutbildade utlandsfödda i grundläggande vuxenutbildning – Praktik och policy i två kommuner*, Expertbilaga till *Rapport Integration 2005*, Norrköping.
- Colardyn, D., Bjornavold, J (2004), »Validation of Formal, Non-Formal and Informal Learning: Policy and Practices in EU Member States« I *European Journal of Education*, Vol.39, no. 1.
- De los Reyes, P, Winborg, M (2002), *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige – en kunskapsöversikt*, Integrationsverkets rapportserie 2002:13, Norrköping
- DO (2003), Remissvar dnr 758-2003 Betänkandet (Ds 2003:23) *Validering m.m. – fortsatt utveckling av vuxnas lärande*, Utbildningsdepartementet, Stockholm
- Ds 2003:23 (2003), *Validering m.m. – fortsatt utveckling av vuxnas lärande*, Utbildningsdepartementet, Stockholm.
- Förordning (2003:1096) med instruktion för Valideringsdelegationen.
- Förordning (1994:1462) om ändring i förordningen (1992:403) om kommunal vuxenutbildning.
- Integrationsverket (2005), *Introduktion för nyanlända invandrare – enkätundersökning 2004*, Integrationsverkets rapportserie 2005:01, Norrköping.
- Integrationsverket (2004), *Rapport Integration 2003*, Norrköping.
- Lag (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan.
- Ramböll Management AB, 2006, *Internationell jämförelsestudie av validering - Validering av utländsk yrkeskompetens i Kanada, Nederländerna och Frankrike*, Expertbilaga till *Rapport Integration 2005*, Integrationsverket och Valideringsdelegationen, Norrköping.

Regeringens proposition (2005), *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*, 2005/06:2, Stockholm.

Skolverket (2005), *Skolverkets Inspektionsrapport 2005:72 – Utbildningsinspektion i Göteborgs kommun – Vuxenutbildningen*, Stockholm.

SOU 2001:78 *Validering av vuxnas kunskap och kompetens*, Stockholm.

Valideringsdelegationen (2005), *Lägesbeskrivning och redovisning av utvecklingen inom validering*, Norrköping.

www.skolverket.se 2005